

Migrációs és akkulturációs folyamatok Medgyesegyházán a szlovák–magyar lakosságcsere tükrében

---

MARIANNA BAGYINSZKY

Processes of migration and acculturation
in Medgyesegyháza in light of the
Slovak–Hungarian population exchange

314.745.4(=511.141)(437.6)"1947/1948"

314.745.4(=162.4)(439)"1947/1948"

323.15(=511.141)(437.6)"1947/1948"

94(=511.141)(437.6)"1947/1948"

Keyword: The historical study of the Hungarians of Slovakia who were relocated to Hungary and Slovaks of Hungary relocated to Czechoslovakia under the Czechoslovak–Hungarian (1947–1948) population exchange. The Slovakian Gúta (Kolárovo) and the Hungarian Medgyesegyháza in the process of repatriation. The linguistic and ethnologic characteristics of relocated population from Gúta. The people from Gúta in their new home, Medgyesegyháza.

---

*A Gútáról Medgyesegyházára áttelepült dédszüleim,
rokonaim, elsősorban az anyai nagyapám,
Kiss Kálmán emlékére.*

1. Bevezetés

A nemzeti kisebbségek kutatásának részét képezi az 1970-es években megkezdődő „repatriáltak” problémájának a tanulmányozása.¹ A nemzeti kisebbségek kutatása kibővíti a kutató saját nemzeti kultúrképét, továbbá alkalmat nyújt a specifikus problémák kutatására. (Paríková 1976, 76. p.) A repatriálás folyamatának vizsgálata pedig képet ad a szlovák és a magyar népi kultúra fejlődéséről hazánkban és Szlovákiában, és általa nyomon lehet követni azokat a változásokat, amelyek az áttelepültek népi kultúrájában a más kultúrájú etnikumokkal való kapcsolat kialakítás következtében létrejöttek.

A szlovák–magyar lakosságcsere folyamán a két évszázadon át Magyarországon élő szlovákok cseréltek helyet Csehszlovákia évezredes magyar lakosságával. De míg a Csehszlovákiában élt magyarok népi és kulturális tekintetben integráns részei voltak a magyarságnak: ugyanolyan volt a nyelvük, hitük, szokásaik, erkölcsük, hagyományaik stb., a 18. században Magyarországon történt szlovák telepítések az összefüggő szlovák etnikumtól távol, kisebb-nagyobb szigeteken elszórtan, a többi etnikumba beékelődve történtek. A szlovákság merőben új körülmények közé került a szülőföldi viszonyaihoz képest. Ennek következtében az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg, azaz megkezdődött a szlovák és a magyar lakosság kulturális értékeinek kölcsönös kicserélődése és az akkulturációs folyamatok.²

A repatriánsok kutatása tehát alkalmat ad a különböző kulturális folyamatok hatásának magyarázatára és a kultúrák átalakulására, valamint az egyes akkulturációs

folymatokra. A népi kultúra változásainak magyarázata azonban akkor válik teljessé, ha megismerjük azt a kultúrát és környezetet is, ahonnan a repatriánsok Magyarországra jöttek. A repatriálás folyamatát az alábbi szempontok szerint vizsgáltam:

1. A repatriánsok érkezése előtt
  - az eredeti lakosság nemzetiségi, anyanyelvi, vallási, vagyoni megoszlását és foglalkozását;
  - a kultúra karakterét;
  - a tradíciók jelenlétét.
2. A repatriálás menetét illetően, hogy
  - önkéntes alapon, vagy hatósági felszólításra történt;
  - mikor és milyen módon zajlott le;
  - távozásuk milyen szellemi, anyagi értékek és személyi kötődések elvesztését eredményezte;
  - milyenek voltak érkezésük és fogadtatásuk körülményei.
3. A repatriánsok érkezése utáni környezetben pedig az integrálódásuk folyamatát tekintve
  - az új állampolgárok letelepedésének és megélhetésének körülményeit;
  - érték-e őket diszkriminatív intézkedések és atrocitások a helyi hatóságok és a lakosság részéről;
  - a nemzetiségi, anyanyelvi, vallási megoszlás módosulását;
  - tartották-e a kapcsolatot a szülőföldjükkel;
  - milyen rendezvényekre és ünnepségekre került sor érkezésük után;
  - tartottak-e az évforduló kapcsán megemlékezéseket;
  - milyen interetnikus kapcsolatot alakítottak ki az őslakossággal (asszimiláció mértéke);
  - hozott kultúrájuk fejlődése, módosulása az új környezetben. (Paríková 1976, 79–80. p.; Paríková 1981, 454. p.)

Dolgozatomban szülőfalumnak, Medgyesegyházának a „hontalanság éveiben” megélt sorsát és a szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötésével „ikertelepülésévé” váló Gútával, egy tőle 350 km-re levő szlovákiai településsel való kapcsolatot mutatom be az említett kutatási szempontok alapján, az ezen időszakokkal foglalkozó szakirodalom, a levéltári források és a visszaemlékezők segítségével.

2. A történeti háttér bemutatása

Magyarország mindig is több nép által lakott állam volt. A Habsburg Birodalom keretei között létező Magyarországon a 18. századra, a török világot követő újratelepítések következtében a magyarság a nemzetiségekkel szemben kisebbségbe került. A 19. század folyamán felerősödő nacionalista törekvések hatására a Monarchia keretei között élő népcsoportok közül nemcsak a magyaroknál, hanem a többi nemzetiségnél is felerősödnek a nemzetállami törekvések, melyek előre jelezték a Monarchia szétesését. Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés értelmében ugyan a magyarság kiemelkedett addigi helyzetéből és a két uralkodó nemzet egyikévé vált, de az immár politikai jogokért küzdő nemzetiségek önállósodási törekvéseit nem tudta megakadályozni. A Monarchia számára vereséget jelentő első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés értelmében pedig a történelmi Magyarország elvesztette terü-

letének több mint kétharmadát, lakosságának több mint felét. Az újonnan megszületett nemzetállamokban a magyarság kisebbségbe, míg Magyarországon számbeli fölénybe került.

Magyarországon a Horthy-korszakban fő politikai célkitűzéssé vált az elvesztett területek visszacsatolása az anyaországhoz, azaz a revízió. A revíziós törekvések azonban nem hoztak tartós eredményt. A második világháborúból Magyarország ismét vesztesen került ki, így a térség nemzetiségi ellentétei továbbra is megoldatlanok maradtak. A régió országai nemzetállamukat nem a kisebbségi érdekek figyelembe vételével akarták megerősíteni, hanem a jogok korlátozásával vagy meg nem adásával.

A győztes és a nemzetállamát megerősíteni akaró Csehszlovákia számára a második világháború után, kimondva a kollektív bűnösség elvét, a magyarság jelenléte a németekével együtt nemkívánatossá vált. A kisebbségellenes politika első törvényesítője az 1945. április 5-én kihirdetett kassai kormányprogram volt, mely a németek és a magyarok kollektív bűnösségének kimondása mellett tartalmazta állampolgárságuk megvonását, anyanyelvi iskoláik bezárását, nyelvhasználatuk korlátozását és vagyonuk kárpótlás nélküli elkobzását. 1945 őszén Csehszlovákiában a szudétanémetek kiűzése miatt fellépő munkaerőhiány pótlására pedig nemzetiségieket vittek kényszermunkára.

A kisebbségellenes intézkedések megszüntetése és a kérdés végleges rendezése végett kötötte meg a magyar és a csehszlovák kormány 1946. február 27-én Budapesten a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. Az egyezmény értelmében a csehszlovák fél annyi magyart telepíthetett át Magyarországra, amennyi szlovák önkéntes jelentkező alapján áttelepült Csehszlovákiába, valamint a paritáson felül háborús bűnösöket is át kellett vennie Magyarországnak. *„Járták a szlovákok az utcákat és máris elbújtunk, mer mondták, hogy nézik kinek a házat adják el a szlovákoknak és azokat akkor áttelepítik Magyarországra.”*³ *„Többnyire már, mondták itten (Medgyesegyházán), hogy ha átme gyünk, milyen házat fogunk kapni Szlovákiában.”*⁴ A VI. cikk biztosította az áttelepülőket, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, ez azonban nem vonatkozott azokra a személyekre, akik a 33/1945. számú népbíráskodást elrendelő SZNT (Szlovák Nemzeti Tanács)-rendelet 1–4. és 5. §-ában meghatározott bűncselekményeket követték el. A függelék értelmében Magyarország azt is vállalta, hogy mindent megtesz a magyarországi szlovákok toborzásának sikere érdekében, ezért a toborzás céljára felállítandó csehszlovák bizottság teret kapott a magyar sajtóban, sőt külön műsoridőt a magyar rádióban, amelyben szlovákul fejthette ki propagandáját, a községekben pedig nyilvános gyűléseket tarthatott. Az egyezmény végrehajtását a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) és a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság (MÁK) végezte. (Angyal 1997, 8. p.; Vadkerty 1999, 284. p.)

Az áttelepülésre jelentkezők száma Magyarországon megdöbbenést, Csehszlovákiában csalódást keltett. A csalódás oka csehszlovák részről az a felismerés volt, hogy a lakosságcsere nem oldja meg véglegesen a szlovákiai magyar problémát, hiszen legalább félmillió magyar marad Csehszlovákiában, magyar részről viszont ennél jóval kevesebb jelentkezőre számítottak. (Angyal 1997, 9. p.) A szlovák propagandisták maguk is meglepődtek azon, hogy a több mint kétszáz éve magyar közegben, de szlovák etnikai tömbben élő, nemzettudatukat megőrzött szlovákok az első felhívásokra alig reagáltak. Bár megőrizték anyanyelvüket, és az őseik által Lipótból, Trencsénből, Gömörből hozott kulturális örökségük bizonyos elemeit, a nagyobb településeken már érezhető volt a magyarokkal való keveredés hatása. A magyarországi szlovákok ennek következtében kettős identitástudattal rendelkeztek. A MÁK vizsgálatai során azt is

megállapította, hogy a jelentkezők mintegy ötöde már szlovákul sem beszélt. (Vadkerty 1999, 120. p.) Az áttelepülés lehetősége a lassan asszimilálódó magyarországi szlovákságot négy csoportra osztotta:

1. az áttelepülésre vállalkozók, kiket további négy alcsoportba lehet osztani:
  - a. az infláció és a szegénység elől menekülők, akiket a „csehszlovák paradicsomba” csalogató propagandával győztek meg;
  - b. akiket a politikai igazolóbizottságok határozata kényszerített távozásra;
  - c. a meggyőződéses szlovákok;
  - d. a magánéleti okokból távozók.
2. a Magyarországon maradni szándékozók
3. ingadozók
4. generációs megosztottság következtében az idősebbek maradni akartak, a fiatalok viszont menni, hiszen úgy érezték, ezáltal nagyobb lehetőségekhez jutnak.

A kezdeti családi, rokoni, baráti viták azonban a CSÁB propagandája következtében politikai síkra terelődtek, s a nemzeti gyűlölködés hirdetésével párhuzamosan a családi, rokoni és baráti ellentétek forrásává váltak. (Vadkerty 1999, 112–113. p.)

A csehszlovák fél a lakosságcsere-egyezmény V. cikke értelmében 1946 augusztusában átadta Magyarországnak a kitelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok jegyzékét, amely 105 047, más források szerint 106 398 nevet tartalmazott. (Angyal 1997, 9. p.) A csehszlovákok eredeti terve 180 ezer magyar kitelepítéséről szólt. A lakosságcsere azonban ilyen keretek között nem eredményezett volna homogén Szlovákiát, ezért a csehszlovák kormány az 1946. június 17-i rendeletével megadta a lehetőséget Dél-Szlovákia „elmagyarosodott tömegeinek”, hogy visszatérjenek eredeti nemzetükhöz a reszlovakizáció révén. (Miklós 1988, 246. p.) A reszlovakizáció értelmében a korábban magukat magyarnak vallott személyek, szlovák őseikre hivatkozva, kérhették szlovák nemzetiségük elismerését és ezzel a csehszlovák állampolgárságot is, s ezáltal mentesültek az áttelepítés alól. Zöld kartonlapon kellett feltüntetni a nemzetiségi átállási szándékot, mely után az igénylők megkapták az igazolást a reszlovakizációról. Az évekig húzódó reszlovakizációs intézkedéseket azonban kiegészítő megoldásként kezelték. (Angyal 1997, 9. p.) *„Aki reszlovakizált, az otthon maradhatott, de hát nem is mindenki lehetett, csak néhány embernek engedték meg a faluból... Ez csak ilyen mondás volt, akkor mindenki otthon maradt volna, nem jött volna el senki. A családoknak meg kellett lenni. Amennyien jelentkeztek Magyarországról, annyi családnak menni kellett itthonról (Gútáról).”* *„Hogy volt-e, ezt ugye nem tudom. Ez má aztán alakult ki, ezt már aztán találták ki, hogy aki szlováknak vallja magát és a magyar állampolgárságról lemond és vállalja, hogy csehszlovák állampolgár lesz, akkor azt átírták csehszlovák állampolgárnak.”*⁶⁶

Miután sikerült megegyezni az ingóságok kérdésében, 1947. április 11-én megkezdődött a lakosságcsere, mely kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. december 22-ig tartott. A csehszlovák fél által kiállított, ikresített névjegyzékek szerint történt a „transzportok” összeállítás, melynek értelmében a megközelítően egyforma nagyságú és értékű ingatlanokkal rendelkező családokat párosították. (Angyal 1997, uo.) Végeredményben, 76 616 fő települt be Magyarországra és 60 257 fő települt át Csehszlovákiába. (Szabó A. 1991, 61. p.)

3. Medgyesegyháza rövid története a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötéséig

3.1. A szlovák népesség megjelenése Medgyesegyházán

A régen Arad, Békés, Csanád és Zaránd, majd az egyesített Csanád-Arad-Torontál vármegyéhez tartozó Medgyesegyháza ma Békés megyében, pontosabban annak délkeleti részén, a megyeszékhelytől, Békéscsabától mintegy 30 km-re fekszik. Szomszédos községei Pusztatottlaka, Kétegyháza, Nagykamარás, Almáskamarás, Kunágota, Nagybánhegyes, Magyarbánhegyes és Medgyesbodzás. A régen a Mezőkovácsházi járáshoz tartozó községhez tartozik közigazgatásilag Lászlómajor és Bánkút is.

A nagyközség nem azonos azzal a Medgyessel, amely hajdan Sámson és Igás közt feküdt. A mai Medgyesegyháza – korábbi nevén Meggyes (Megyes, Meggyes, Medgyes) – az egykori Medgyes-pusztán elterülő falu emlékét őrzi. A régi település pontos keletkezésének és pusztulásának idejét biztosan nem lehet tudni, de okleveleink és a régészeti leletek (pl. a falu határában talált szarmata, avar, honfoglalás és Árpád-kori leleteket, török adóösszeírások) bizonyítják, hogy állott, és a török korban semmisült meg. (Borovszky 1896, 385. p.) A település nevével legelőször 1418-ban találkozunk Meggyesegyház és Medgyesegyház alakban. Ekkor már templommal rendelkező falu volt. A Medgyesegyház elnevezést a tatárúdlás után kaphatta, amikor a falu elpusztult, s csak a pusztá temploma, egyháza vagy annak romja maradt fenn. (Szabó 1993, 147. p.)

A község nevének eredetéről több elképzelést is olvashatunk. Az egyik a meggy gyümölcsnév s képzős származékának tartja. (Szabó 1993, 148. p.) Egy másik szerint: „A település a római időkben a selyemút mentén helyezkedett el. Ezért kapta a medias, medgyes nevet, mert e terület a birodalom, illetve a Kárpát-medence közepén helyezkedett el. (A latin közép szóból származik a medias, medgyes szó.)” (Karsai 1996, II. 5. p.)

Az 1567-es és 1579-es török összeírások bizonyítják a falu létezését Medgyes néven, de a hosszan tartó török megszállás miatt a település elpusztult, s ettől kezdve csak pusztaként emlegették. (Márki 1892–1895, 757. p.) A török kiűzése után a kincstár kezelésébe került. (Fényes 1851, 78. p.) A település állapota a 19. század derekán: „Megyes... róna határa igen jó gabonát termő, s fekete homokkal vegyes földje van. Kiterjed 10.295 holdra, melyek haszonbérbe adatnak, de dohánykertészek is vannak rátelepítve, összesen 82, lélekszám szerint 345-en, többségében római katolikus magyarok. Bírja a királyi kincstár. Kétegyházáról igazgatják.” (Fényes 1851, 79. p.) Megyes és Bodzás ekkoriban együttesen 521 lakossal rendelkezett, kik társadalmi helyzetüket tekintve a legszegényebb réteghez tartoztak és kétkezi, napszámos munkából éltek. (Szabó 1993, 76. p.)

A lakosság nemzetiségi, vallási megoszlása azonban a 19. század második felére megváltozik. A törökök kiűzése utáni belső migráció idején a régi otthonukat önként elhagyó felvidéki, evangélikus vallású szlovák népesség érkezett a faluba. A szlovák népességnek a magyarság által lakott területre történő bevándorlása – mely vagy szervezett telepítés, vagy kisebb közösségek gazdasági-vallási indíttatása által valósult meg – három nagyobb migrációs hullámban történt:

1. Az első nagyobb migrációs hullám során, az 1690–1711-es évek között Bars, Nyitra, Nógrád, Hont, Abaúj vármegyéből és a természeti csapások által sújtott

Trencsén, Árva, Liptó és Szepes vármegyéből indultak el telepések Észak-Dunántúlra és az Alföldre a jobb megélhetés reményében. Jelentős volt a szerepük a törökök által elpusztult vidék újratelepítésében.

2. A második migrációs hullám már szervezett telepítések útján valósult meg, 1711–1740 között, amikor állami engedéllyel a történelmi Magyarország északi vármegyéiben élő, de a törököktől visszafoglalt területeken földeket kapott földbirtokosok saját északi birtokaikról hoztak le munkaerőt. Velük párhuzamosan anyagi érdekek által vezérelt, állami engedéllyel rendelkező „vállalkozók” is telepítettek felvidéki szlovákokat, elsősorban a Nógrádtól északra eső vármegyékből a Délkelet-Alföldre. A telepítésekben jelentős szerepet játszott báró Harruckern János György udvari hadiszállító, aki 1720-ban Békés megye tulajdonosa lett.

3. A harmadik migrációs hullám, a szlovákok észak–déli irányú vándorlása 1740-től a 19. század közepéig tartott. A belső telepítés ekkor többnyire nem szervezett, nem csoportos telepítés, hanem egyéni kezdeményezés. E harmadik vándorlási szakasz jellegzetessége az ún. másodlagos település, vagyis a korábbi szakaszokban betelepültek utódainak átköltözése a kedvezőbb életfeltételeket biztosító településekre. A békéscsabai és szarvasi családok így kerültek Tótkomlóásra, Nyíregyházára, Pitvarosra, Csanádalbertibe, Nagybánhegyesre, Telekgerendásra stb. (Vadkerty 1999, 111. p.; Angyal 1997, 28. p.)

Ennek a kirajzásnak eredményeként érkeztek szlovák és más nemzetiségű telepések Medgyesegyházára:

- 1813-ban, többségük haszonbérliő dohánykertész volt;
- 1818–1824 között, Hengelmüller Mihály támogatásával; (Palugyay 1855, 194. p.; Madary 1960, 292. p.)
- 1841 és 1843 között a Borsod megyei Mezőkövesdről; (Takács 1964, 98. p.)
- 1843-ban a kincstári telepítés által. (Karsai 1996, II. 28. p.)

Medgyesegyháza fejlődése igazán 1867 után indult meg a vasúthálózat kiépítésével, mely jelentős gazdasági előnyökhöz juttatta a falut. A települést átszelő Kétegyháza–Mezőhegyes vonalat 1883. május 20-án adták át a forgalomnak. (Szabó 1993, 80. p.) A régi Medgyesi-pusztta központja a Medgyesi-csárda (Karsai Mihály szerint Rózsa Sándor, a híres alföldi betyár is többször megfordult benne) és a mellette levő piac volt, mely nagy vonzóerőt gyakorolt a további betelepülések számára.⁷

A pusztta lakóinak száma a betelepülések által fokozatosan gyarapodott, a település azonban hivatalosan csak a csabai szlovákok megjelenése után válhatott nagyközséggé. (Márki 1892–1895, 757. p.) A csabai szlovák népesség megjelenése az 1880-as évek végére tehető, amikor a kincstári ügyekben illetékes pénzügyminisztérium 1886-ban meghirdette, az Arad-Csanád megyei kertészközségek „örökváltsága” után fennmaradt, bérbe adott, keveset jövedelmező puszttarészek (medgyesi, bodzási, apácai) áruba bocsátását. A puszták áruba bocsátásának a hírére az első négy hónapban mintegy háromszáz csabai szlovák lakos iratkozott fel a városi vezetés közbenjárásával, hozzávetőleg kilencezer holdra. (Szabó 1993, 82. p.) 1887 októberében született meg a megegyezés, mely szerint a medgyesi pusztán 3539 kataszteri hold és 1567 négyszögöl területet vásárolt meg 117 békéscsabai vevő örökáron, összesen 966 414 forintért, húszévi – 1887. szeptember 1-től kezdődő – részletfizetéssel. A kincstárral szemben a vevők kötelezettséget vállaltak arra, hogy „a kijelölendő területen három év alatt 300 beltelekből álló, s egyenként nyolcszáz négyszögletet magában foglaló telep község alakíttassék a Medgyes pusztán”. A 3539 katasztrális holdon felül a

békéscsabai evangélikus egyházközösség 300 holdat, a csabai közbirtokosság 1000 holdat vásárolt, de a közbirtokosság hamarosan eladta birtokait a lakosoknak. A vevők a megállapodás szerint 1889 őszén vehették ténylegesen birtokba földjeiket, amikor a korábbi nagybérletek lejártak. (Kristó–Székely 1970, 153. p.) *„1887-ben széjjel lett osztva Medgyes, mer hát tudniillik Medgyesegyháza egy szlovák település. Az én nagypám az első telepesek között volt, rajta van a szlovák templomban lévő táblán a neve, Zsilák Pál. Medgyes tehát széjjel lett osztva és ezt egy Zsilinszky nevű, akkor képviselő végezte el, de ugyanakkor a szlovák püspök, az a Szeberényi az is ott Csabán buzdította a szlovákokat, hogy jöjjenek Medgyesre. Megkapták a földeket, mindenki kapott ennyit meg annyit és hitelre is természetesen.”*⁸

Az egyházi forrásokat alapul véve 93-96 parasztcsalád – kb. 750 ember – „honfoglalásáról” beszélhetünk Medgyesegyházán. A feljegyzések szerint a családfők közül kilencven evangélikus, három római katolikus vallású volt. Az evangélikus templomban 1939-ben – a telepítés 50. évfordulóján – helyezték el az emléktáblát, mely azoknak a csabai szlovák családfőknek az alábbi névjegyzékét tartalmazza, akik 1889-ben földhöz jutottak Medgyesegyházán (Szabó 1993, 81. p.): Bagyinka Mihály, Bagyinka Pál, Bartos György, Belicsa György, Bohus V. György, Bohus V. Pál, Brezovszky János, Brhlik György, Csankó György, Csepregi György, Duna P. György, Fabulya Mihály, Farkas András, Farkas János, Fehér Mihály, Filipinyi János, Flender János, Gajdács Mátyás, Gálik János, Gálik Pál, Gulyás András, Gyebrovsky András, Gyebrovsky György, Gyucha András, Gyucha Mátyás, Gyurkó György, Hajnal György, Hankó András, Hrabovszky András, Kerepetzky Pál, Kesjár Mátyás, Kesjár Mátyás, Kiszely András, Kocziszky György, Kocziszky Pál, Kojnok János, Komavecz András, Kupecz János, Lagzi Mihály, Linder Károly, Lipták András, Lukoviczky János, Lukoviczky Mihály, Maulis Pál, Medovarszky Ádám, Medovarszky András, Mekis Mihály, Melis András, Mitykó Pál, Mocsári György, Nyistjár V. Pál, Pálenkás János, Palik János, Pataj Mátyás, Pataj Pál, Pluhár János, Pusztai Mátyás, Rajtár János, Rajtár Pál, Reöck Iván, Resetár András, Sajben János, Szák András, Szekerka András, Szelcsányi György, Szelcsányi János, Szeverényi András, Szeverényi Pál, Szlávik György, Szpevár János, Taraba Sándor, Uhrin János, Urszinyi János, Valkusz Pál, Valyuch János, id. Varga János, Zahorán Ádám, Zelenyánszky János, Zuba Mihály, Zsilák Pál, Zsilinszky András, Zsilinszky Ádám, Dr. Zsilinszky Endre, Zsilinszky György, Zsilinszky János, Zsilinszky Mihály, Zsíros János, Zsíros Mihály, Zsíros Pál.

A táblán azonban csak az evangélikus vallású „honfoglalókat” tüntették fel, az eltérő vallásúakat, illetve a parcellázás előtti nagybérlőkből tulajdonossá lett személyeket – Telbisz János, Újhelyi Lipót, Durscht Mátyás, Mészáros János, akik 1895-ben négyen együtt 2236 kataszteri holdat birtokoltak – nem. Róluk a kataszteri térképek nyújtanak információt.

A legtöbb ellentmondásos adat a községgé alakulás dátuma körül olvasható, 1881-től kezdve 1887, 1889–1895 és 1900 egyaránt megtalálható, viszont a közigazgatási és miniszteriális szervek 1893-at tekintették a községalakulás hivatalos időpontjának. Az 1900. évi népszámlálás demográfiai kötete Medgyesegyháza adatainál külön fel is tünteti: *„...1893-ban alakult községgé, azelőtt Medgyesbodzáshoz tartozó telep volt.”* (Szabó 1993, 87. p.) Valószínű, hogy egyesek a csabai szlovákok telepítésének az idejét, illetve a betelepülésük folyamatát tekintették a községgé válás időpontjának, hiszen a családok letelepülése folyamat, mely elhúzódhatott és több évig tarthatott, viszont a községgé alakulás az az időpont, amikor a felső hatóságok a létrejött telepet községnek ismerték el.

3.2. Akkultúrációs folyamatok Medgyesegyházán

A községet alapító 93-96 család egységét nemcsak az itt talált különböző nemzetiségű „őslakosság”, hanem az ebben az időben fokozatosan bevándorló magyar és eleki sváb családok is megbontották. Amikor a medgyesi piac híressé vált, több zsidó család is betelepedett, mint például a Zelkermann, Engelmann, Guttmann, Fogel családok, ugyanakkor Medgyesbodzásról magyar iparosok költöztek be, illetve megjelentek a román családok is. (Karsai 1996, II. 87. p.) A két világháború között a piacnak köszönhetően virágzott a kereskedelmi élet, jelentős számú iparos (cipész, csizmadia, szabó, asztalos, bognár stb.) tevékenykedett Medgyesegyházán, és számos egyesület jött létre, mely megpróbálta összefogni a község lakosságát. (Zsilinszky 2000, 5–20. p.)

A különböző etnikumok megjelenése nem okozott nemzetiségi ellentéteket, sőt a dolgozatomban szempontjából kiemelt szlovák lakosságnál is az együttélés folyamán megindult az akkultúrációs folyamat, mely először a gazdasági, később a szellemi kultúra területén jelentkezett. Az akkultúrációs folyamatok megindulásának előfeltétele a két-nyelvűség kialakulása volt. (Botík 1986, 81–89. p.; Balassa 1986, 20. p.; Käfer 1986, 473–474. p.) A Medgyesegyházán élő szlovák telepeselek az együttélés során a kölcsönös megértés jegyében szintén elsajátították a befogadó település nyelvét, mellyel kezdetét vette az idegen eredetű kultúra elemeinek megjelenése életükben. A 20. század elején e folyamat következtében a településen élő szlovákság beolvadását figyelhetjük meg a helybeli magyar lakosságba. Az etnikai hovatartozás ekkor már elsősorban a felekezethez való tartozásban jelent meg, a községben ugyanis a lokális, a foglalkozási és az etnikai endogámia fokozatosan háttérbe szorult a vallási endogámiával szemben.⁹ *„Nálunk szokás volt, hogy szlovák szlovákhoz menjen, meg evangélikus az evangélikushoz, nálunk ez szokás volt, hagyomány volt, hát most már ugye nem.”¹⁰ „Először szlovák szlovákkal házasodott, de aztán magyarral is... meg inkább a vallás vót fontos, hogy azonos vallású legyen, meg hogy milyen módú.”¹¹ A községben ugyanakkor megfigyelhető volt az azonos anyagi helyzetűek közötti házasság, illetve a családfők megpróbálták minél jobban kiházasítani a gyermeküket: *„Sokakat meg úgy adtak össze, hogy az is vagyonos, meg az is vagyonos, vagy annak több vagyona van, aztán összehozták őket. Nem mindig vót ez jó, előfordút, hogy rokonyokat is összehoztak, aztán ott hibás gyerek is született. Itt inkább zsidók, a kereskedők, meg a magyarok, meg inkább az uraság, Telbisz vót a vagyonosabb.”¹²**

Az alábbi, népszámlálási adatokat tartalmazó táblázatokból érdemleges adatokhoz juthatunk az anyanyelvi és a vallási megoszlást illetően.

1. táblázat. Medgyesegyháza lakosságának nemzetiségi megoszlása (Szabó 1993, 115. p.)

Népszámlálás éve	Összes lakos	Magyar	Német	Szlovák	Román	Egyéb
1900	2917	1055	32	1784	51	1
1910	3628	1431	63	2084	49	1
1930	4156	1841	97	2156	56	5
1937	4908	2480	108	2261	52	7

2. táblázat. Medgyesegyháza lakosságának vallási megoszlása (Szabó 1993, 115. p.)

Népszám- lálás éve	Róm. katolikus	Gör. katolikus	Görög- keleti	Evan- gélikus	Refor- mátus	Unitá- rius	Izrae- lita
1900	781	13	52	1902	94	6	75
1910	1043	?	66	2319	111	13	65
1930	1349	33	67	2502	134	4	52
1937	1703	14	72	2841	194	?	60

A táblázatokból kiderül, hogy Medgyesegyháza a vizsgált időszakban többségében az evangélikus szlovákok és a római katolikus magyarok által lakott település volt, ahol a többségben levő evangélikus szlovákság vallását megőrizte, de fokozatosan visszaszorult a magyar lakossággal szemben az erős asszimilációs folyamat következtében.

A szlovák lakosság asszimilálódását bizonyítja, hogy a környező magyar nyelvtenger annyira átalakítólag hatott a 18. században és az 1880-as években érkező szlovákokra, hogy egy sajátos nyelvet alakítottak ki maguknak, melyet heterogenitása miatt – hiszen szlovák és magyar kifejezések, végződések keveredtek benne – se szlováknak, se magyarnak nem tekintettek, hanem „tót”, illetve a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka” nyelvnek nevezték. Az idősebb nemzedék szintén e nyelvváltozatot használta, ugyanakkor a fiatalabb generáció a környező falvak magyarságával, a fiatalos közegekkel stb. való érintkezés s az állami iskolák hatása folytán egyre szebben és helyesebben beszélt magyarul. (Szabó 1993, 115. p.) *„Mi mán nem tudtunk jól szlovákul, tótul beszéltünk, felit magyarul, felit szlovákul mondtuk.”*¹³ *„A nagyanyám nem tudott magyarul, de a fiú már tudott. Sok családnál így volt, de az unokák már csak magyarul tudtak és szlovákul nem, tehát az asszimiláció az ment. Bár hibásan beszél-tünk szlovákul, mert a szlovákok keverik a szlovákot a magyarral.”*¹⁴ Ez a nyelvváltozat a 2. világháború előtt általános volt a községben, a nem szlovákok közül is sokan megtanulták. (Karsai 1996, II. 87. p.) Az önelnevezésük is ennek megfelelően módosult, a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka tótnak”, az őslakos szlovákok pedig „tót-nak” nevezték magukat.

A felvidéki szlovák ősöktől származó anyai nagyanyám, Számel Mária elmondása szerint a mindennapi érintkezésben családtagjaival, rokonaival ezt a kevert nyelvet használták, ezért az iskolában nehezen értette meg magát: *„Először szlovák vót, mer én nem is tudtam rendesen magyarul, egyáltalán mindig szlovákul beszéltünk otthon a szüleimmel, meg sőt megértettem mindent, amit az iskolában mondott a tanár úr nekem, csak nem tudtam felelni rá helyesen, mer én szlovákul feleletem, vagyis tótul, ezért többször rám szólt és mondta a szüleimnek, hogy tanítsák meg a lányt ren-de-sen magyarul.”*¹⁵

Egymás között a családok többnyire szlovákul beszéltek, az idő előrehaladtával azonban a fiatalabb generáció nem sajátította el a nyelvet, így napjainkban már csak a legidősebbek ismerik (beszélik).

Az istentiszteletek az evangélikus nagytemplomban mindkét nyelven, tehát szlová- kul és magyarul zajlottak, ennek megfelelően mindkét hagyományt ápolták: *„Hát vót, gyerekek, szlovákul is meg magyarul is, első vót a szlovák istentisztelet, asztán meg 10 órakor vót ez a magyar istentisztelet, az evangélikus templomban. Az istentisztelet vasárnap vót és a Hrivnyák nevű pap vezette.”*¹⁶ *„Először szlovákul, aztán mindkét nyel- ven, aztán csak magyarul voltak az istentiszteletek.”*¹⁷

A medgyesegyházi lakosság hagyományairól, népszokásairól, viseletéről egyetlen leírás sem született, erről képet csak a visszaemlékezők töredékes emlékképeiből és egy kéziratos feljegyzésből kaphatunk. A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy a két világháború között sem a szlovákok, sem a magyarok körében nem volt jellemző a népviselet. A medgyesegyházi szlovákok nem őrizték olyan mértékben szokásaikat, hagyományait, mint például a szomszédos nagybánhegyesi szlovákok. *„Rendes ruhában jártunk, nem népviseletbe. Vót nekem selyemruhám, meg szövetrohám, meg ilyenek voltak. Volt kartonruhám, meg kötényeim. Mi már pártát, főkötőt nem hordtunk. Már polgári ruhákban vótunk, nem parasztiba. Nagybánhegyesen voltak népviseletek, de itt Medgyesen nem vót. Ott ugye bő szoknyások voltak, ugye ott teljesen szlovák viselet vót.”*¹⁸ *„Itt nálunk nem viselték a népviseletet, inkább csak Nagybánhegyesen, meg Tótkomlóson, hát itt valahogy nem.”*¹⁹ A községben ugyanakkor jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből vagy piros csizmából állt: *„Csak magyar ruhánk vót. Gyerekkori élményem, amikor iskolába jártam, hogy magyar ruhánk vót, amikor szerepeltünk március 15-én, mer én is sokat szerepeltem. És akkor ugye magyar ruhában. Szoknyából, buggyos ujjú blúzból, mellényből, magyaros mellényből, pruszlikból, ugye az piros vót. A blúz meg a szoknya fehér vót és akkor az aljába vót varrva a nemzeti színű szalag. Meg kötény. Cipő vót hozzá, vagy piros csizma.”*²⁰

Az emberi élet fordulóihoz és a jeles napokhoz kapcsolódó szokások a két világháború között még elevenen éltek (kántálás, betlehemezés, háromkirály-járás, farsangolás, májusfaállítás, szüreti bál stb.) a szlovákok és a magyarok körében, lényegesebb különbség nélkül: *„Mink jártunk karácsonykor énekelni. Először szlováku, de szlováku, a mama úgy tanított, szlováku, de asztán később meg magyarul. Kántálni jártunk szomszédokba, meg a rokonyokhoz jártunk, hát ugye összefogtunk, amikor nagyobbak vótunk hárman-négyen és ugye mink sokan vótunk és akkor mentünk és akkor kaptunk adományokat, pénzt, diót, almát, süteményt, úgyhogy mindig kellett vinnünk egy szatyrot és akkor abba raktuk. Rendes ruhába vótunk, egy ízben szlováku énekelünk, de asztán magyarul. Farsangkor sokszor beöltöztek maszkába az emberek... Húsvétig böjt vót, 40 napos, nem szabadott húst enni, mi akkoriban ezt betartottuk. Húsvétra csináltunk kalácsot, sonkát, süteményeket, tojást festettünk a locsolkodóknak. Akkoriban nem kölivel locsoltak minket. Jöttek a legények, és a kúthoz vittek és leöntöttek vödör vízzel. Mondta is szegény anyám a legényeknek: Hát hagyjátok azt a lányt, mer még megfázik. Vót, amikor háromszor kellett átöltöznöm. Májusba májusfát állítottak fel a legények a lányoknak, nekem is állítottak. Ilyen szalagok vótak rajta, színes szalagok.”*²¹

A vizsgált időszakban az akkulturációs folyamatok már annyira erősek voltak, hogy a szlovákok és a magyarok közötti különbség már elsősorban csak a felekezeti hovatartozásban, a nyelvben és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében mutatkozott. A babonásabbnak tartott szlovákok körében maradtak fent rontással, szemmel veréssel, babonával kapcsolatos történetek, melyeket a magyar lakosság többsége kinevetett és tudatlanságnak tartott: *„Egyszer, valamikor az első világháború táján történt a következő eset. Kocziszky bácsi tanyája a falu határának délnyugati szögletében volt. A falu központjától 3-4 kilométerre volt a tanya. Közismert dolog volt, hogy a parasztasszony a hét során kifejt tejből hétvégén túró és sajtot készített, meg tejfölt, melyet elvitt a vasárnapi piacra. Egyszer csak feltűnt az asszonynak, hogy a tej egyre soványabb, kevés tejfölt ad. (A dolog mögött azonban a két siheder fiú, Mátyás*

és Mihály állt, akik a szoba ablakában köcsögökben hagyott tejből, ha feljött a tejföl, akkor azt szalmaszálon leitták.) Hát itt nem lehet más, csak az, hogy a tehenet megrontotta valaki. Itt tenni kell valamit! Felállították a tehenet az udvar közepén, az apa tartja a tehenet szarvánál fogva, a mama meg égő szalmacsomóval körüljárja a tehenet és valami varázsigét mormolva próbálja elűzni a gonoszt. A két fiú pedig ott állt az udvar egyik sarkában, majd az egyik megszólal: »Anyám, látom az ördögöt!« Ugyanis persze hogy látta a testvérét, aki a tejfölt leszívta. Persze a két gézengúz mégsem akarta elrontani az öregek kedvét, nem nyúltak többet a köcsögökhöz és így az »ördögűzés« sikeres volt. E hiedelmek mögött a tudatlanság állt.²² „Vótak ilyen babonák, de hát szóval, minél együgyűbb a nép, annál jobban hisz benne. Babonások vótak, főleg az asszonyok, meg az idősebbek. Kétfajta ember van, az egyik hisz és mindent elhisz, a másik meg gondolkodik és kételkedik. Ma már ugye ilyenekben nem hisznek.”²³ „Amikor a gyermek nyűgös volt és sírt, akkor szemmel volt verve. Azok tudtak szemmel verni, akiknek össze van nőve a szemöldöke. A nagyanyámtól hallottam, hogy a szemmel verést hogyan köll megszüntetni. Három kanál vizet kell mérni egy tányérba, majd abba háromszor belemártom az ujjam, majd keresztet vetek a szemmel vereten, annak a homlokán. Ő meg a homlokárúl a kifordított kombinéjával letüri. A maradék vizet a tálból az ajtó vagy az ablak sarokvasára köllött mérni, ha több volt, mint három kanál, akkor szemmel vót verve az illető, mert ott szaporodik a víz. Ezt háromszor kellett megcsinálni... Akkor olyan 32 éves lehettem, együtt laktam Csicsejnéval, annak vót egy lca lánya, azt is megverte valaki szemmel, olyan rosszul vót, hogy már csinálták neki a koporsót. Valaki mondta az anyjának, hogy nézze meg, nincs-e megverve. Aki megverte szemmel, az a fődöt nézte. A kislány jobban lett. Vót olyan is, hogy amikor lányy voltam, egy férfi magbabonázta a tehenet, attól fogva nem is adott tejet. Akkor ölmet is olvasztottunk, aki meg van ijedve, abból kiderül. Az olvasztott ölmet olyan formájúvá vált, amitől megijed. Akkor vót egy fiú, aki járt egy lányhoz. A lány nem szerette, annak a lánynak az anyja csinált olyat, hogy megszírozta a kilincset a kikapun, és az a fiú ahogy aszt a kilincset megfogta, attúl a perctől kezdve a fiú nagyon beteg lett, de annyira, hogy meg is halt, meg lett babonázva, azé.” A fiatalabb generáció már kételkedve szemlélte, szemléli e hiedelmek valóság alapját: „Amikor először megcsinálta rajtad a nagyanyád a szemmel verés feloldását, még pólyás voltál, apád nagyon mérges lett, azt mondta, tudatlan a nagyanyád. Én már nem hittem benne, de elfogadtam, hogy ilyeneket csinál. Legalább ő is megnyugodott, meg te is megnyugodtál.”²⁴

A visszaemlékezők közlései alapján is elmondható, hogy a férfiak kevésbé hisznek a babonás hiedelmekben, mint a nők. Az idősebbek megtartották a hiedelmekhez kapcsolódó rítusokat, szokásokat, ezeket napjainkban inkább csak felidéznek, mint gyakorolják. A fiatalabb generáció pedig tudatlanságnak tartja e hiedelmek meglétét.²⁵

A népi gyógymódok ismerete viszont a szlovákok és a magyarok körében egyaránt megfigyelhető volt, ezek egy részét a fiatalabb generáció megismerte és alkalmazta a mindennapokban: „Gyógymódok, hát például Kálmán bácsi kocája, olyan rosszul nézett ki, hogy csudaság, nem evett, nem ivott, nyűgös vót, gyütt-ment. Adtam neki ecetes cukros vizet fél vödörrel, 3 napig csak aszt kapott, de jobban is lett, mer ecet az mindenre jó, de főleg gyomor bajra. Akkor akkoriban nem vót olyan, hogy kivették az ember manduláját, hanem kis sámlira ültünk és akkor a mama felállt a padkára és vett egy törülközőt és ide tette a nyakunkra és akkor így emelte fel és akkor elmúlt a fájdalom. Akkor a fa kerítésén nőt egy rózsa, má nem tudom a nevét, annak e levelét sebre tettük... Cickafarkából teát csináltunk, ez köhögésre vót jó, meg kamillából is csinál-

tunk teát, az mindenre jó. Ha fáj a gyomrom, akkor ecetes szóدابikarbónát iszom.”²⁶
 „Nagyanyád nem orvosással gyógyított minket, hanem füvekből különböző teákat készített, tudta, melyik milyen betegségre jó, sok népi gyógymódot ismert. Néhányat én is átvettem tőle.”²⁷

A medgyesegyházi szlovákok 1947-ig éltek a községben, amikor megkezdődött a csehszlovák–magyar lakosságcsere, melynek következtében megindult a községben is a toborzás. Sokan éltek a lehetőséggel, és a jobb megélhetés reményében hazát cseréltek, de voltak olyanok is, akik nem hagyták el a szülőföldjüket: „A tatának is mondták, de neki nem a pap, Hrivnyáknak hitták, hanem azok, akik már készülődtek kifelé, azokkal ugye beszélt tata. Például itt vót a nagynénémnek a férje, az is aszondta, hogy gyere te is, készülődjél, mer neked sokkal jobb lesz ottan, ezzel a családdal, mer hát akkor ugye mi sokan vótunk. Evvel a családdal, mer ott kapsz mindent, házat is meg fődet is, meg aszongya mindent fogsz kapni. De tata azt monda, hogy ő nem megy ki, aszonta, ha itt nem jó, akkor ott se lesz jobb kinn. Meg asztán ki is derült, hogy nem is úgy kaptak ott, mint ahogy ígérték, mint ahogy mesélték a faluban a központban a gyűlésen, hogy ez lesz aszongya. Meg hogy ez nem a ti szülőföldetek, hanem aszongya ott Szlovákiában van a szülőföldetek. Aszongya, gyertek csak kifelé, mer kinn minden lesz, nem leszel aszongya szegény, hát ilyen dógok voltak, erre emlékszek, ugye mer hát mindig gyűléseztek a szlovákok.”²⁸ „Jött a német kitelepítés, hát ugye az mindenkit elborzasztott, viszont aztán jött a Benes-dekrétum. Azt mondták, kollektív bűnösség ugye, hogy a magyarokat kitelepítik Magyarországra, ugyanakkor önként jelentkező szlovákok meg menjenek ki. Mindenki be volt rezelve, a szlovákok is Medgyesen, mert persze látták, hogy mi volt a németekkel, no és persze hozzá is adtak szlovákok természetesen, mert az volt a fontos, hogy minél több szlovák menjen ki, mi is mentünk Szlovákiába 1947-ben... Vagonnal mentünk, vihettünk mindent... A toborzást itt (Medgyesegyházán) a szlovákok szervezték, voltak tanárok is köztük, ez van, de volt egy pap is. Hrivnyák Jánosnak hívták, az hazament, az vissza is ment, mert hát onnan jött ide... Sokan talán félelemből mentek ki, mert úgy is ki kell menniük, hogy úgy járunk, mint a németek. Tudniillik, azt hirdették, hogy Magyarországnak sok lesz a fizetése, sok lesz a jóvátétel, hogy ott meg nem lesz jóvátétel. Voltak mások, akik nem mentek ki, talán azok csinálták jól.”²⁹ „Az apósom egy becsületes kisiparos ács ember volt, ők nem vágytak kifelé, mert elmesélte, hogy a keresztkomája monda, mikor mentek: Gyere, komám, mert majd batyuval jöhetsz! Mondta erre: Én senki házába nem megyek ki!”³⁰

Végeredményben 1947. június 7-e és 1947. október 26-a között 218 szlovák család (793 személy) hagyta el önként a települést, s költözött a jobb megélhetés reményében Gútára, az „ikertelepülésre”, meg Komáromba vagy Rozsnyóra. Csehszlovákiából pedig 1947. június 22-e és 1947. július 4-e között 67 magyar családot, azaz 314 személyt telepítettek a községbe, megbontva ezzel a térségben évszázadok óta létező szlovák etnikum egységét.³¹

3. táblázat. Medgyesegyházáról Csehszlovákiába áttelepülők számadata 1947-ben³²

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
B-56-3-15 sz.	1947. június 7.	30	105	?
B-57-3-15 sz.	1947. június 9.	31	131	?
B-58-3-15 sz.	1947. június 10.	33	103	?
B-59-3-15 sz.	1947. június 11.	27	114	?
B-60-3-15 sz.	1947. június 12.	26	110	?
B-61-3-15 sz.	1947. június 28.	30	113	?
B-62-3-15 sz.	1947. június 29.	22	71	?
B-63-3-15 sz.	1947. június 30.	15	46	?
S-15025 sz.	1947. október 16.	1	?	?
S-15027 sz.	1947. október 20.	1	?	?
S-15028 sz.	1947. október 24.	1	?	?
S-15029 sz.	1947. október 26.	1	?	?
Összesen		218 család	793 személy	

4. táblázat. Csehszlovákiából Medgyesegyházára áttelepülők számadata 1947-ben³³

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
A/B-48,49,51-3-15 sz.	1947. június 22.	23	97	Medgyesegyháza
A/B-50-3-15 sz.	1947. június 23.	16	58	Medgyesegyháza
A/B-61-3-15 sz.	1947. július 2.	17	68	Medgyesegyháza
A/B-48,49,50,60, 62-3-15 sz.	1947. július 3.	18	72	Medgyesegyháza
A/B-62,63-3-15 sz. A/B-79-818 sz.	1947. július 4.	3	19	Medgyesegyháza
Összesen		67 család	314 személy	

4. Gúta és Medgyesegyháza migrációs kapcsolata, a csehszlovák-magyar lakosságcsere következtében

4.1. A régi otthon, Gúta

A Kisalföld északi felén, Szlovákia délnyugati részén, a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál, a csallóközi oldalon, Komáromtól 23,5 km-re fekszik Gúta. Komárom után a Csallóköz legnépesebb települése. A legnagyobb európai folyami sziget magyar megnevezése napjainkban Csallóköz, ám korábbi adatok arról adnak tanúbizonyságot, hogy a szigetet Aranykertnek, Komáromi szigetnek és Kukkóniának is nevezték. Az Aranykert elnevezés a talaj rendkívüli termékenységére utal, illetve a csallóköziek egyik nevezetes foglalkozására, az aranymosásra. (Liszka 2002, 163. p.)

A város régi neve valószínűleg a gutta latin szóból ered, amelynek magyar jelentése vízcsepp, könnycsepp, folt. Ez az elnevezés szoros kapcsolatban állhatott az őslakosok sajátos, egymástól szétszórta – a víz cseppjeihez hasonlóan – lakó életmódjával. A második, ugyancsak feltételezhető néveredet kapcsolatba hozható az 1268-ból eredő Villa Gutta megnevezéssel. Az esztergomi érsekség birtokán levő „vízi lakocska, házikó” neve lehetett. A harmadik magyarázat szerint a Gúta helynév pusztá személynévből kelet-

kezett magyar névadással. A település elnevezése az évszázadok folyamán a következő változatokban fordult elő: 1268-ban Guta, 1281-ben Gutha, 1349-ben Gutta, 1773-ban Guta, 1948-ban a települést Kolárovróra nevezték Ján Kollár szlovák költő neve alapján. (Dombiné Páczer–Libárdi) A településről szóló első adat szerint lakói eredetileg nem a mostani helyen telepedtek le, hanem a Vág-Duna bal partján, majd a török pusztítás idején tették át lakóhelyüket a biztosabb menedéket nyújtó jobb partra, azaz a Csallóközbe.

A régi oklevelek szerint a községbe az Árpád-házi uralkodók idejében Tisza melléki jászokat telepítettek az elpusztult lakosság pótlására. (Varga 1989, 289. p.) Elődeik életmódja, szokásai, valamint építkezésük sajátossága a jászokéval volt rokon. A későbbiek folyamán Gúta gyakran népesült bevándorlók által, melyet a Fúri, Kéri, Kürti, Letkési, Lévai, Libárdi, Madari családnevek bizonyítanak. 1268-ban az esztergomi érsekség birtokaként Villa Gutta néven említik az oklevelek. Margit királynő 1349-ben Gúta mellett a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál négyszögű földvárat épített, amelyet előbb Béke-várnak, majd később Béka-várnak³⁴ neveztek. 1551-ben már különböző kiváltságokat élvezett a város, lakói mentesültek a harmincad, a vám a rév-bér és a piaci helypénz fizetése alól. A város évente négy országos vásárt rendezhetett. Az 1552-es török összeírás szerint Nagy-Gútán 33, Kis-Gútán pedig 7 ház állt. Az 1621-es feljegyzések Gútáról úgy tesznek említést, mint oppidumról. 1669-ben Gúta megerősített városként szerepel, helyőrségének száma 130 zsoldos katona, várkapitánya pedig Fruhwurth Mátyás volt. 1715-ben a község a templommal és a községházával együtt leégett, emiatt anyakönyvei is csak ettől az évtől lelhetők meg. 1724-ben új katolikus temploma épült, melyet 1772-ben nagyobbítottak meg. Az 1846/47-es összeírás szerint a város 155 nyolcados jobbágytelkével 579 gazda, 240 zsellér, 49 közműves mesterember, valamint 4 kereskedő rendelkezik. Ezenkívül még 3 olajsütő, sajtoló szerepel a feljegyzésben.

A települést az elmúlt évszázadok során számos természeti csapás érte. A tűzvészek és az árvizek olyan gyakoriak voltak, hogy szinte évről évre rettegésben tartották a lakosságot. A legnagyobb tűzkatasztrófa 1899-ben történt, mely során 448 ház, 560 gazdasági épület égett hamuvá és közel 3000 lélek vált hajléktalanná. (Dombiné Páczer–Libárdi) A lakosság kezdetben külterjes, ártéri állattartással, vízahalászattal (Gaál 1947, 252–257. p.), ártéri gyümölcs- és zöldségtermesztéssel, ritkán aranymossással foglalkozott és próbálta megteremteni a mindennapi kenyerét, az iparosodási folyamatok következtében azonban új lehetőségek nyíltak a megélhetésre. (Liszka 2000, 162–168. p.) A 19. század végén és a 20. század elején sokat fejlődött a település, megépült a szivattyútelep, a téglagyár, a hálókészítő üzem, a gőzmalom, elkészült az artézi kút, 1914-ben megindult a forgalom a Komárom–Gúta vasútvonalon, 1915-ben pedig átadták a közúti forgalomnak az alsó és a felső vashidat. A főutcai lakásokban 1927-től működött a villanyvilágítás, 1928-ban pedig felépült a kétemeletes polgári iskola. (Dombiné Páczer–Libárdi)

A település a csallóközi településekhez hasonlóan korán és gyorsan polgárosodott a nyugat felől érkező modernizációs folyamatoknak köszönhetően, s a nagyvárosok (Bécs, Pozsony, Győr, Budapest) közelsége is érezte hatását, ennek ellenére populáris kultúrájában sok archaikus jelenséget megőrzött. Ez a kettősség a korai kivetkezés ellenére a viseleten ugyanúgy nyomon követhető volt, mint a népi építkezésen, az előbeszédn, vagy a hit- és szokásvilágon. (Liszka 2000, 167. p.)

A gútaiak korán elhagyták a népviseletüket, ezt a gyors polgárosodási folyamatok mellett a világháborúk is meggyorsították. A községben ugyanakkor, Medgyesegyhá-

zához hasonlóan, jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből vagy piros csizmából állt: „*Mi már nem hordtunk népviseletet, csak egyszerű ruhákban jártunk. Nálunk az idősebbek is már csak egy szoknyát hordtak, sötétet vagy tarkát, de a lányoknak már kinek milyen volt. Nagymamának volt ilyen kis kabátszerű vékony ruhadarab, meg hozzá szoknya, hosszú szoknya, meg kötő körbe, melyet körbe kötöttek, ez volt az ő divatjuk. Valahogy ez volt nekik az ilyen egybeszabott ruha... De volt másik falu, ahol hordtak népviseletet, nekik öt szoknyájuk volt. Naszvadon mindig olyanba jártak, népviseletbe. De volt ünnepi viseletünk, melyet ha ünnepség volt, akkor magyar ruhában voltunk. A magyar ruha fehér szoknyából, fehér blúzból, mely buggyos ujjú volt, mellényből, kötényből, pártából állt. A mellény ki volt varrva, piros volt, meg a kötény is. Amikor a magyarok bejöttek, ezt vettük fel. Volt mindenkinek, mert mi nagyon tartottuk a szokásokat. Cipő volt hozzá, de ha szerepeltünk, akkor piros csizmát vettünk fel.*”³⁵ „*Nem volt nálunk népviselet. Rendes öltözetbe voltunk mink. Amikor 1938-ba bejöttek a magyarok, akkor magyar ruhába öltöztünk, piros-fehér-zöldbe, melyhez párta is vót. A ruha szépen ki volt díszítve piros-fehér-zöld szalagokkal. Naszvadon ott szokás vót. Nálunk magyar ruha vót, akik tehették, azoknak vót. A szabók csinálták.*”³⁶

Csallóköz szokás- és hiedelemvilága rendkívül gazdag, de az emberi élethez kapcsolódó népszokásokról kevés leírás született. A fennálló adatok alapján elmondható, hogy ezen szokások különösebb helyi sajátosságokat nem mutatnak fel. Csallóközben nagy szerepet kaptak a különféle dramatikus játékok: Mikulás-játék, lucázás (Khin 1941, 59–61. p.), betlehemezés, mendikálás, Balázs-járás, háromkirály-járás, pünkösdi királyválasztás, Szent Iván-napi tűzgyújtás stb., gazdalegények körében szokás volt a legényavatás. (Liszka 2002, 197–202. p.; Khin 1932, 19–24. p.) E szokások gútai meglétéről visszaemlékezőim már csak töredékesen számolnak be: „*Karácsonykor voltak a betlehemesek, meg a kántálók. Meg jöttek mendikálni szentestén, ekkor karácsonyi éneket énekeltek a kisebbek. Ha nagyobb legények énekeltek, azt már kántálásnak nevezték.*”³⁷ „*Gyerekként karácsony este elmentünk házakhoz énekelni, a házak elé, az ablak alá álltunk, és akkor behívtak minket, kántálókat, és akkor kaptunk diót, szaloncukrot, almát. Újévkor is elmentünk köszönteni, akkor kaptunk koronát vagy forintot. Beálltunk a sarokba és mondtuk: Állok, állok, forintot várok (vagy más pénzt mondtunk), boldog új évet kívánok. Karácsonykor nem lehetett sehová menni, egyszer el akartam menni a bálba, de nagymamát az mondta, hogy ezen a napon nem lehet sehová menni, csak másnap. Betlehemezés, háromkirály-járás is volt, de jobban a templomban volt ünneplés, például Úrnapja, nagyon szép ünnepek voltak. Farsang után nem lehetett húsvétig húst enni, csak a feltámadás után lehetett húst enni.*”³⁸

A gútaiak élőbeszédére jellemző volt, hogy a magyar nyelvnek egy sajátos tájszólását használták, mely az észak-dunai és a csallóközi nyelvjárástípus keveréke volt. Jellemzői:

- a köznyelvi „ó, ő” helyén viszonylag gyakori az „ú, ű”, pl.: rúrsa, lúnyi;
- a nyelvjárás erősen í-ző, pl. Bíkavár, csendőrsíg;
- a köznyelvi „é” helyén az „i” is viszonylag gyakori, pl. ides, kezibe;
- zárt szótagban kiesik az „l”, a megelőző magánhangzót megnyújtja, olykor zártabbá teszi, pl. Hidegódal, asó, főső;
- az „á” utáni o-zás eléggé erős, pl. kössígházo, pásztorházok;

- a -ból, -ből, -tól, -től, -ról, -ről rag következetesen -bú, -bű, -tú, -tű, -rú, -rű, pl. temetőbű, templombű, fődrű;
- a -hoz, -hez, höz ragok alakja -hó, -hő, pl. iskoláhó, kereszthó;
- a -val, -vel ragok alakja -vá, -vé, pl. kapává, ekévé, hagymáú;
- a -nál, -nél ragok a következőképpen alakulnak, pl. borozóná, kertné;
- a főnévi igenév képzője kétalakú, pl. kötnyi, várnny;
- a „v” tövű igék szótári alakban -ll-re végződnek, pl.: lűll, hűll. (Dombiné Páczér-Libárdi)

„Tájszólással beszéltünk, például mink azt mondtuk, hogy kosár, itt kas volt. Nálunk nem az irodalmi nyelvet beszéltük, például itt Medgyesen mondták széna, nálunk az széna volt.”³⁹ „Magyarul beszéltünk, csak tájszólással. Gútától nem messze is tájszólással beszéltek, de ott teljesen más volt a beszéd, mint nálunk, ott mondták: Gyertek, lányok, kapóra, kaszóra,, höröcsög van a noszvodí hatórbá!”⁴⁰

Az első világháborút követő határrendezések következtében kötelezővé vált a szlovák nyelv oktatása az iskolákban, ennek ellenére a lakosság többsége továbbra sem beszélt szlovákul. „Addig kötelező volt az iskolában szlovákul tanulni, amíg 1938-ba be nem jöttek a magyarok. Ugye én nem is tudok szlovákul, Géza is csak egy kicsit.”⁴¹ „A község 90%-a nem tudott szlovákul, annak ellenére, hogy Szlovákia vót. Mer ugye az iskolában is magyarul tanultunk. Minden héten, ha jól emlékszek rája, 2 óra vót, egy héten a szlovák óra, ennyi vót, az egész szlovák tanulás.”⁴² „Amíg nem jöttek be a magyarok 1938-ig, addig kellett tanulnunk az iskolában szlovákul, utána nem.”⁴³

A csallóközi Gúta 1919 és 1938 között – a korábban mezővárosi jogállású település – a polgári Csehszlovákia legnagyobb községe lett. 1938 novemberében az 1. bécsi döntés után Magyarországhoz csatolták, a második világháború befejezése után pedig visszakerült a megújuló csehszlovák állam keretébe. A közigazgatásilag a Komáromi járáshoz tartozó község lakosságának nemzetiségi megoszlásáról Angyal Béla állított össze táblázatot, mely az első világháború befejezésétől 1941-ig tartó időszak alatt – részben a csehszlovák, részben a magyar hatóságok által – tartott két népszéíráás és három népszámlálás adatait tartalmazza. A táblázatból kítűnik, hogy a vizsgált időszakban a település homogén magyar közösség volt. A római katolikus vallású magyar lakosság mellett általában 3% körül mozgott az egyéb vallási felekezethez tartozók aránya, akik közül az izraelita vallásúak voltak a legtöbben.

5. táblázat. Gúta lakosságának nemzetiségi megoszlása, 1919–1941

Év	Össz-lakosság	Magyar	%	Szlovák (cseh-szlovák)	%	Zsidó	Cigány	Egyéb
1919	9 252	9 190	99,3	31	0,3	–	–	31
1921	9 676	9 479	98,2	63	0,7	102	–	1
1930	10 822	10 221	94,8	97	0,9	273	173	13
1938	12 160	12 103	99,5	29	0,2	–	–	28
1941	11 494	11 466	99,8	8	0,1	15	–	5

„Az ottan tiszta magyar község volt, nem is tudtak szlovákul, tótul, csak néhány zsidó család volt.”⁴⁴ „Gútán mindenki katolikus volt a zsidókon kívül, ők a zsidó templomba jártak, mi meg a katolikusba.”⁴⁵ E zömmel római katolikus magyar lakosság körében

magas volt a népességszaporulat, nem volt ritka családonként a 10-12 gyerek sem. (Angyal 1997, 13. p.)

A lakosság túlnyomó többségét a mezőgazdasággal foglalkozó és abból élő népesség alkotta, 1938-ban arányuk még mindig 80% körül mozgott. A mezőgazdasági termelésre nagy hatással voltak a 19. század végén kezdődő ármentesítési és folyószabályozási munkálatok, melyeknek következtében a korábbi ártéri gazdálkodás helyett előtérbe került a földművelés. Nagyarányú kitelepülés indul meg e folyamat eredményeként a tagosítatlan határba. (Angyal 1997, 13. p.) 1941-ben a lakosság egyharmada a külterületen lakott, így Gúta a Kisalföld legnagyobb tanyás településévé vált. A magas népszaporulat következtében azonban a földbirtokok elaprózódása, azaz a lakosság elszegényedése volt a jellemző. Ilyen társadalmi tagozódás miatt az első Csehszlovák Köztársaság idején rendkívül erős volt a kommunista párt népszerűsége a lakosok között. (Angyal 1997, 14. p.)

A második világháború szenvedései és az azt követő magyarellenes intézkedések a települést sem kerülték el:

Gútáról nagy számban sorozták be katonákat a 2. magyar hadseregbe, amely a Donnál katasztrófális vereséget szenvedett;

1944-ben a zsidó lakosokat koncentrációs táborokba szállították. *„Sok zsidó volt Gútán; de aztán elvitték őket. Sajnáltuk őket, mert nem voltak olyan rossz emberek.”*⁴⁶ *„Volt néhány zsidó család, de azokat eldeportálták a háború alatt. Szörnyűség volt, velem is járt 3 zsidó lány a polgáriba, először kaptak sárga csillagot, utána a faluban összeszedték, aztán elvitték őket, szegényeket, amíg át nem települtünk, addig nem jött vissza egy sem.”*⁴⁷;

1945-ben bezárták a magyar iskolákat, és csak a szlovák nyelvűek működését engedélyezték; a magyar tanítók évekig nem kaptak fizetést;

500 férfit, sokszor családotól a csehországi munkatáborokba szállítottak. (Angyal 1997, 14., 21–22. p.) *„Először elvitték az izébe, Csehországba, Morvaországba, oda egészen nem tudom, milyen határig a falu nagy részét. De ott se válogatták, hogy kit vagy mit visznek. Akikre kijött a tíz, annak menni kellett, de azok nem vihettek semmit magukkal, csak kis cókí-móki ruhát, semmi mást, minden ott maradt. Mikor a magyarokat első transzportba elvitték, aztán jöttek a zsidók. Bátya, azokat is elvitték Csehországba, vót ott öt gyerek, azok elmentek minden nélkül bányákba, meg ilyen nagy uradalmakba, szóval ilyen módos csehökhöz. Egy részük visszatért, egy részük aztán ott maradt vagy meghalt, vagy amikor hosszabb ideig vót ott, összegyűtt ott valakivel, megnősült meg férjhez ment, aztán ott maradt.”*⁴⁸ *„A Mariska néni, aki azóta meghalt, az öcsém akkor gyerek vót, azt például eldeportálták szudéta területre robotra, kényszermunkára.”*⁴⁹ *„Mielőtt átgyűttünk volna, sok családot elvittek Csehországba. Az én bátyámat is elvitték télvíz idején, mán nő vót és vót két fia, akkor télen az egyik pólyás vót, a másik néhány éves és azokat is elvitték, föl, cselédeknek. Azokat úgy viték el, hogy azok nem vihettek jószágokat, azok csak azt a kis holmit vihették el, meg a kész ételmet, de vissza sikerült gyűnnie, a szülői házat megszerezte ott Gútán és ott is halt meg.”*⁵⁰ *„A nagybátyáméknak 5 kg-os csomaggal Csehországba kellett menni, aztán azok visszakerültek, de mink nem kerültünk vissza, hanem Medgyesen maradtunk.”*⁵¹

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötése után megindult a készülődés a csehszlovák állami szervek részéről, hogy a határ mentén egy tömbben élő magyar etnikumot fellazítsák, illetve áttelepítsék egy új hazába. *„Ki vót írva a*

tanácsházára a névsor, akik beleestek ebbe a településbe. Mer a rádió előre mondta, hogy onnét a magyarok legnagyobb részét kipucolják. Helyette innét visznek át szlovákokat. Jött a hír, hogy a magyarokat kipucolják Csallóközbű.⁵² „Rajta vótunk a listán, először nem köllött, csak hozták a papírt egy héttel előbb, hát ugye én akkor 16 éves voltam, ez a szülőknek vót gondjuk-bajuk. Ugye egy héttel előbb jött a tanácstúl, hogy mink meg az utcábúl sokan, Farsangék, a fél utca, Vigék meg még egy Kissék vótak az utcábúl, mennijük köll. Akinek megvót a papírja, kiküdték, annak el köllött jönnie. Ilyen nagy fehér lap vót, mert fehér lapnak hitták.”⁵³ „Kiadták a 7-es és a 8-as lapot, akik 8-as lapot kaptak, azokat Csehországba vitték el, de azokat munkára vitték el, de akik 7-es lapot kaptak, azokat meg hát áttelepítették.”⁵⁴

Első lépésként népszámlálást és vagyonösszeírást hajtottak végre. A Szlovák Telepítési Hivatal az összeírás végrehajtására részletes utasítást adott ki. A visszacsatolt területeken összeírás alá esett minden lakos, beleértve a szlovákokat és cseheket is. A telepítési hivatal számlálóbiztosokat küldött ki az egyes községekbe. Minden családfő köteles volt a felszólításra a községházán, a számlálóbiztosok előtt megjelenni. A családfőnek magával kellett vinnie minden családtag személyi adatait, valamint okmányokkal igazolnia kellett családjá vagyoni helyzetét. A leltár rovatába beírták a jelentősebb ingóságokat, pl. eke, vetőgép, ezeket a lehető legpontosabban igyekeztek összeírni. A felvett adatokat a családfő az aláírásával igazolta. Mindez arra szolgált, hogy a családkról, vagy ahogyan hivatalosan nevezték, „gazdasági egységekről” minél átfogóbb képet kapjanak. Az összeírás alapján jelölték ki a vagyonosabbakat, általában az 5 katasztrális holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket a lakosságcserére, hogy minél kedvezőbben elégíthessék ki a Magyarországról érkező 1-2 holdas vagy föld nélküli szlovákok igényeit.

Az összeírók a nyilvántartási ív hátuljára a helyi csendőri szervek útmutatása alapján a politikai megbízhatóságot is bejegyezték. Feltüntették, ha valaki:

- magyar párt tagja volt a két világháború között;
- nyilas szervezetben működött;
- vezető szerepet töltött be a bécsi döntés után a községben;
- külön tüntették fel a tanítókat;
- s ha részt vett az antifasiszta mozgalomban.

A megjegyzés rovatba fel kellett jegyezni, ha vegyes házasságról volt szó, azaz ha valaki a házastársak közül szlovák vagy cseh nemzetiségű volt. Az összeíróiv aláírása után a telepítési hivatal igazolványt adott a családfőnek, amely tanúsította, hogy nyilvántartásba vétette magát. Az igazolványt a családfő mindig köteles volt magánál tartani.

A községekbe érkező nyilvántartások szerint a járási hivatal köteles volt még összeállítani, hogy a járás területén mennyi magyar és német nemzetiségű élt az 1930-as népszámlálás, valamint a háború utáni összeírás alapján. Összegezniük kellett azt is, hány személy vallotta magát a legutóbbi, a magyar szervek által végrehajtott összeíraskor magyarnak, de most szlováknak jelentkezett. A járási hivatalok feladatuk kapták még, hogy március 1-jétől kezdődően folyamatosan 14 naponként jelentsék, mennyi magyart telepítettek ki az általuk igazgatott területről, azaz mennyivel csökkent a kisebbségek száma. A járási összegző jelentés alapján a Komáromi járásban 1946 tavaszán 54 900 magyar nemzetiségű és 5 904 szlovák nemzetiségű lakos volt. Gútán 11 081 magyart, 216 szlovákot, valamint 1 németet találtak az összeírók, továbbá 10 volt azoknak a magukat szlováknak jelentőknek a száma, akik korábban magyar nemzetiségűeknek vallották magukat. (Angyal 1997, 26. p.) A reszlovakizáció lehetőségéről a gútai lakosság júniusban kapott értesítést, melyre 609 személy jelentkezett, 28 sze-

mély kérelmét azonban elutasították. Angyal Béla véleménye szerint ez esetben egyrészt a vagyonosabb, áttelepítésre kijelölt, másrészt a népbíróság által elítélt személyekről lehetett szó.

Június elején a Szlovák Telepítési Hivatal létrehozta a Komáromi Területi Hivatalát. Az új hivatal a járás egyes községeiben kiépítette a bizalmiak hálózatát. Gútán Križko volt a telepítési hivatal bizalmi embere. Az egyik legsürgetőbb feladata a lakosságcsere-re kijelölt családok jegyzékének összeállítása volt. (Angyal 1997, 27. p.) A telepítésre kijelölt személyek jegyzékébe fel kellett venni minden magyar nemzetiségűt, aki:

- 5 kataszteri holdnál nagyobb mezőgazdasági földbirtokkal rendelkezett;
- minden iparost, aki jelentősebb házzal rendelkezett;
- minden értelmiségit, aki ellenségesen viselkedett a köztársasággal szemben.

A jegyzékből viszont ki kellett hagyni:

- az aktív antifasisztákat;
- a reszlovakizáltakat;
- a „gazdaságilag gyengébb rétegeket”: az 5 kataszteri holdnál kisebb birtokkal rendelkezőket, a mezőgazdasági munkásokat és a napszámosokat.

A jegyzéket a telepítési hivatalban ikresítették, összekapcsolták a Magyarországon áttelepülésre jelentkező szlovákokéval. A Komáromi járást a magyarországi Békés megye 15. körzetéhez, a járáshoz tartozó Gútát pedig elsősorban a Mezőberényből és Medgyesegyházáról jelentkező szlovákok jegyzékéhez kapcsolták. Gútán az elkészült jegyzék alapján kitelepítésre 443 gazdasági egységet, azaz összesen 1784 személyt jelöltek. (Angyal 1997, 28., 31. p.; Vadkerty 1999, 133–136. p.)

Az át- és kitelepülők összeírása után kezdetét vehette a lakosságcsere. Az áttelepítés miatt létbizonytalanságban és félelemben élt szlovákiai magyarok – annak tudatában, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, kivéve a házaikat és földjeiket – sorukba félig-meddig beletörődve, könnyebb szívvel indultak neki a leendő ismeretlen otthon felé: *„Mivel mindenünket hozhattuk, csak a földünket és a házunkat nem, ezért jobban gyűtünk.”*⁵⁵ *„Aki ide áttelepült, az mindent hozhatott magával, minden mozdíthatót, csak a ház meg a föld maradt.”*⁵⁶ *„Nos a szüleim Gútáról minden ingóságot hozhattak magukkal, a szüleim hat vagy hét vagonnal jöttek ide.”*⁵⁷ *„Mi mindent magunkkal hozhattunk, állatállományt is. Annyi vagont adtak, amennyit kértünk, egy vagonnal jöttünk. Mi fiatal házaspár voltunk, nekünk szinte semmink sem vót.”*⁵⁸

4.2. Két haza közt hontalanul

Magyarországon 1947. április 9-én a tótkomlói körzethez tartozó Pitvaroson és a nyíregyházi körzetben megkezdtek a kitelepülők ingóságainak bevagonírozását. Ezzel egy időben Szlovákiában a Galántai járás (Nagyfödemes, Nagymácséd), valamint Léva és környéke magyarjai is csomagoltak. Az első magyar, illetve szlovák telepesekeket szállító szerelvény április 12-én lépte át az országhatárt. (Kugler 1996, 48. p.) Május közepén a szarvasi, május végén pedig a békéscsabai körzet is bekapcsolódott a lakosságcserebe. A kondorosi szlovákokat Nagysallóra, a csabaiakat pedig Érsekújvárra és környékére költöztették. A mezőberényi kitelepülőknek közel fele az első 3 ezer család között távozott a csallóközi Gútára.⁵⁹ A Délkelet-Alföldön már 1946 nyarán és 1947 tavaszán is letelepedett néhány menekült család, jelentősebb számban azonban csak május végén érkeztek.⁶⁰

Békés megyébe az első kitelepített családokkal érkező Ma 81/1 számú szerelvény 1947. június 3-án indult el az érsekújvári vasútállomásról, és még aznap Párkánynál

elhagyta az ország területét. Magyarországi kirakodóállomása Pitvaros és Tótkomlós volt, a június elejétől folyamatosan érkező gútaiakat pedig az újonnan megüresedő helyekre (Pitvaros, Kondoros, Medgyesegyháza stb.) irányította a kormánybizottság. (Angyal 1997, 39. p.; Kugler 1996, 48–49. p.) Ugyanezen a napon érkezett meg a gútai vasútállomásra az első mezőberényi áttelepülő szlovákokat szállító S1 81 számú szerelvény. Ezután naponta indultak a szerelvények. Nemcsak a jegyzékeket, hanem a transzportokat is ikresíteni próbálták, azonos számmal látták el az indulókat és érkezőket. 1947 nyarára azonban Magyarországon az ikresített névjegyzékeket nem tudták tartani. Ennek oka elsősorban az érkező és induló családok vagyona közti különbség volt.⁶¹ A magyarországi kitelepülő szlovákok ugyanis olyan kevés ingatlant hagytak hátra, hogy gyakran 3-4 kitelepülő szlovák szerelvény után tudtak egy betelepülő szerelvényt fogadni Magyarországon. A magyar hatóságoknak ezért a kitelepített németek ingatlan vagyonát is gyakran igénybe kellett venniük. Az ikresített jegyzékek felborulása miatt történt meg az, hogy a gútaiak egy részét nem Mezőberénybe, Medgyesegyházára és Pitvarosra, „ikerpárjaik” ingatlanjaiba telepítették. (Angyal 1997, 40. p.)

A magyar kormány, miután a lakosságcsere-egyezmény nem rendelkezett a kitelepítésre jelölt csehszlovákiai magyarok társadalmi, vagyoni összetételéről, és tapasztalván, hogy a csehszlovák fél kitelepítésre elsősorban a módosabb magyarokat jelöli, követelte a fejkvóta maximálását, melyet később 2,37 kataszteri holdban állapítottak meg. A csehszlovák fél azonban a megállapodást nem tartotta be, s ez ismét az ikresített jegyzékek felborulását eredményezte. (Vadkerty 1999, 140–145. p.)

Az út két-három napig tartott és a szlovákiai szerelvények utasai gyakran csak Szobnál vagy Pesten tudták meg, hova irányítják őket, ellentétben a Magyarországról elköltöző szlovákokkal, akik pontosan tudták, hogy melyik szlovákiai település lesz az új otthonuk. (Angyal 1997, 40. p.; Kugler 1996, 52–53. p.) Visszaemlékezőim sem voltak ilyen szerencsés helyzetben, ugyanis arról számoltak be, hogy ők is csak a végállomáson tudták meg az ismeretlenbe történő utazásuk végcélját: „Azt se tudtuk, hova hoznak minket, hol állunk meg. Egy hétig zötyögtünk a vonattal. Nem mondtak nekünk se és a többieknek se semmit. Csak a végállomáson tudtuk meg, hogy hova gyűttünk. Ott mondták meg, hogy Medgyesegyházára érkezünk. Eddig azt se tudtuk, hogy létezik ilyen falu, meg azt sem, hogy hol van. Csak a vonatvezető tudta, hova megyünk.”⁶² „Mink nem tudtuk, hogy hova megyünk, minket bevagóníroztak, aztán irány Magyarország, hogy hol kötünk ki, ezt senki nem tudta, meg nem mondták, hogy hová megyünk. Úgyhogy jöttünk vagy négy napig abba a vagonban éhesen, szomjasan, meg minden, mert hát ott főzni nem lehetett.”⁶³ „Nem tudtunk semmit. Vasárnap délután vagoníroztunk be Érsekújvárba, szerdán reggel voltunk itt. Marhavagonba vagoníroztak be bennünket, de nem tudtuk, hová megyünk.”⁶⁴

Közben 1947 júniusában a csehszlovák kormány újabb 10 ezer család kicserélését terjesztette elő. (Kugler 1996, 49. p.) Július 4-ig összesen 28 transzport indult el Magyarország felé. Az egyes transzportokkal olyanok is távoztak, akik eredetileg nem szerepeltek az áttelepítésre kijelöltek listáján, mivel a szétszakított családok egyes tagjai nem kívántak elválni egymástól, így az áttelepülő szülőkkel távoztak már a házaspárok is családosan. (Angyal 1997, 40. p.) „*Én férjnél voltam Feri bátyádnál, én gyűttem át egyedül. Az egész rokonság, testvér is, szülők is mind ott maradtak. Mi több, még a temetésre sem engedtek át. A szüleim, testvéreim maradtak, én ugye mivel én már nem ebbe a családba tartoztam, hát én meg a férjemtől nem akartam elválni, vagy otthagyni. Hogy én ott maradjak a férjem meg átgýűjjon, így aztán én az öregekkel*

(férje szüleivel) meg a férjemmel gyűttem át.”⁶⁵ „Az én szüleim ott maradtak, Géza családjának kellett átgyűnnie. Mi meg februárban megesküdtünk, aztán választanom kellett, vagy elválok, vagy átjövök velük.”⁶⁶ „Hát az apám ottmaradt a háborúban, akkor mentem egyszer haza, amikor nagyapám (apám apja) ott van és nézem, miért térdel, de miért térdel, hát nézem, ott sírt anyámnak, hogy gyertek velünk, mert mi ketten öregek hova menjünk a nagyvilágba. Nekik muszáj volt jönni, ők meg a két öreg, hát meg voltak ijedve, hiába volt három családjuk, mert a nagybátyám is, apám is a háborúba maradtak, a nagynénémnek meg családja volt, nekik meg nem kellett jönni. Az anyám megígérte, hogy eljövünk velük, pedig nekünk nem kellett volna.”⁶⁷ Jöttek a hadifogság miatt távollevő férfiak asszonyai is a családtagjaikkal, hiszen magukra maradván „hontalanabbnak” érezték magukat, mint áttelepült sorstársaik: „A nővérem is gyűtt velünk, mondjuk, őt úgy bújtattuk. Az ura fogságba volt, és mondta, hogy hát ővele mi lesz, ha mi elmegyünk. A vagon sarkába a szekrény mögé bújtattuk... De sokan gyűttek ám úgy át, hogy bújtatni kellett, mert nem voltak a listán.”⁶⁸

Még aratás előtt befejeződött a mezőberényiek és a medgyesegyháziak kitelepítése. A magyar és a szlovák földművesek egy része éppen a legnagyobb nyári munkákat megelőző napokban volt kénytelen lakhelyet változtatni. „1947 május-júniusában jöhettünk, mert aratni már itt arattunk, aratás előtt kellett átjöttünk.”⁶⁹ Ennek következtében a lakosságcsere átmeneti szüneteltetését magyar és szlovák oldalról egyaránt szorgalmazták, ami 1947. július 4-e után következett be. (Kugler 1996, 49. p.)

A nyár eleji transzportokkal összesen 451 gazdasági egység, vagyis 1920 személy távozott Gútáról. A helyükre 15 transzporttal ugyancsak 451 szlovák család érkezett, összlétszámuk 1836 fő. Ehhez még néhány család a transzportokon kívül is érkezett, a számuk így 1900-ra becsülhető. Az áttelepülő szlovák családok elsősorban Mezőberényből és Medgyesegyházáról érkeztek. (Angyal 1997, 40. p.) Gútáról az év végéig 458 család települt át 2005 taggal. Az áttelepülő gútai családok túlnyomó többségét Békés és Csanád megyébe telepítették. Három településre kerültek a legtöbben: Pitvarosra, Mezőberénybe és Medgyesegyházára.

6. táblázat. Gútáról Magyarországra indított áttelepülő szerelvények 1947-ben (Angyal 1997, 41–43. p.)

1947. június 3-a és július 4-e között

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 81/I.	Június 3.	14	60	Pitvaros
Ma 81/II.	Június 4.	13	52	Pitvaros
Ma 83/I.	Június 5.	20	92	Pitvaros
Ma 85/I.	Június 6.	22	97	Pitvaros
Ma 87.	Június 7.	21	105	Pitvaros
Ma 89/I.	Június 8.	19	82	Kondoros
Ma 89/II.	Június 9.	22	88	Kondoros, Békéscsaba
Ma 91/I.	Június 10.	18	77	Pitvaros
Ma 91/II.	Június 11.	17	64	Tótkomlós
Ma 93.	Június 12.	20	81	Mezőberény
Ma 94/I.	Június ?	15	62	Mezőberény

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 94/II.	Június ?	18	101	Mezőberény
Ma 96/I.	Június ?	17	67	Mezőberény
Ma 96/II.	Június ?	20	82	Mezőberény
Ma 96/III.	Június ?	3	7	Mezőberény
Ma 97/I.	Június 19.	15	71	Pitvaros
Ma 97/II.	Június 20.	17	63	Pitvaros
Ma 99/I.	Június 21. (22)	23	97	Medgyes- egyháza
Ma 101/I.	Június 22. (23)	15	57	Medgyes- egyháza
Ma 103/I.	Június 23.	16	68	Mezőberény
Ma 103/II.	Június 25.	21	84	Mezőberény
Ma 103/III.	Június 26.	3	20	Mezőberény
Ma 115/I.	Június 30.	17	78	Medgyes- egyháza
Ma 115/II.	Július 1.	18	66	Medgyes- egyháza
Ma 116/I.	Július 1.	22	96	Pitvaros
Ma 116/II.	Július 2.	14	52	Tótkomlós
Ma 115/III.	Július 3.	3	19	Medgyes- egyháza
Ma 117/I.	Július 4.	8	29	Pitvaros
Összesen		451	1917	

1947 végéig

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 167/I.	augusztus 27.	1	1	?
Ma 168/I.	augusztus 28.	1	1	?
Ma 200/II.	október 18.	1	2	?
Ma 204/IV.	október 20.	1	1	?
Ma 203/III.	november 14.	1	1	?
Ma 241/II.	december 11.	2	6	?
Ma 241/IV.	december 17.	1	5	?
Összesen		8	17	

Augusztusban azonban Magyarországról is újra megindultak az áttelepülőket szállító szerelvények. Ebben a hónapban a tótkomlói körzet homogén szlovák lakosságú falvai kerültek sorra: Nagybánhegyes, Csanádalberti, Ambrózfalva. A szarvasi körzetből Csabacsúdról és Szarvasról távoztak a legtöbben az év második felében. (Kugler 1996, 49. p.) Gútára az év második felében Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Békéscsabáról és a környező településekről indult szlovák kitelepülőket szállító szerelvény.

7. táblázat. Magyarországról Gútára indított szlovák kitelepülőket szállító szerelvények (Angyal 1997, 41. p.)

1947. június 2-a és december 31-e között

A határátlépés időpontja és a kitelepülők lakhelye	A szerelvények sorszáma	A szerelvényeken érkező	
		családok száma	személyek száma
1947. 6. 2.–1947. 6. 23. Mezőberény	S1 81., S1 83., S1 85., S1 87., S1 97., S1 99., S1 101., S1 103.	233	936
1947. 6. 8.–1947. 7. 1. Medgyesegyháza	S1 89., S1 91., S1 93., S1 94., S1 96., S1 115., S1 117.	190	776
1947. 6. 2.–1947. 12. 31. Nem Gútára irányított szerelvényeken egyénileg érkezők			27
1947. 10. 28. Békéscsaba és a környező települések	S1 209/a	33	142
Összesítés:	16 szerelvény	456	1881

1947 folyamán a kitelepülni szándékozó békés-csanádi szlovákoknak négyötöde távozott az országból, és ezen időszak alatt mintegy ezer felvidéki magyar kitelepítése is megtörtént. A jelentősebb számban szlováklakta helységek közül már csak Szarvason és Békéscsabán maradt áttelepülésre váró magyar állampolgár. 1948 tavaszától azonban a hazai szlovákok egyre kevesebb érdeklődést mutattak az átköltözés iránt. Gyakran előfordult, hogy az áttelepülésre jelentkező családoknak a fele, harmada sem élt az egyezmény nyújtotta lehetőségekkel. Levéltári kutatásaim mindezt alátámasztják Medgyesegyháza községében is, hiszen a vizsgált iratanyag – az áttelepült, korábban Medgyesegyházán élő szlovák családoknak – a visszatelepítés indítványozásáról tanúskodik. A szlovák fél a visszalépések ellenére, az ikresítési ívek alapján, folyamatosan jelölte ki és indította útnak a magyar családokat. A paritas elve így ismét felbortult. (Kugler 1996, 49. p.) A magyar áttelepítési kormánybiztos a külügyminiszterrel egyetértésben ezért 1948. június 12-én felfüggesztette a lakosságcserét. A nyár folyamán azonban újból tárgyalóasztalhoz ült a két érdekelt fél. A csehszlovákok természetesen az összes áttelepülésre váró és e szándéka mellett kitartó szlovák átköltöztetését szorgalmazták. Magyarország 10 ezer további, az V. cikkely szerinti és családtagjaival együtt körülbelül 5 ezer „háborús bűnös” (VIII. cikkely szerinti) felvidéki magyar befogadását vállalta 1948. december végéig. 1948 őszén elsősorban Békéscsabát és környékét hagyta el jelentősebb számú kitelepült. A másik két délkelet-alföldi körzetben ekkorra már főként azok maradtak, akiknek átköltözését korábban valamilyen családi vagy szervezési ok megakadályozta.

1947. április 10-e és 1948. december 21-e között mintegy 23 ezer szlovák (származású vagy nemzetiségű) magyar állampolgár hagyta el a Délkelet-Alföldet. A helyükre érkező felvidéki magyarok száma azonban még a 9 ezret sem érte el. E két évben a

kitelepítések majdnem fele Békés és Csanád megyéből történt. A betelepülő magyaroknak pedig körülbelül ötödét helyezték el a Délkelet-Alföldön. Békés és Csanád megye a népcsere utolsó szakaszában viszonylag kevés családnak tudott otthont-remtési lehetőséget kínálni. (Kugler 1996, 50. p.) A csereegyezmény keretében Békés megyében 1378 család, Csanád megyében 781 család telepedett le. Harmincnál több család került többek között Békéscsabára, Szarvasra, Tótkomlóásra, Budakeszire, Budaörsre, Póra, Pusztavámra, Vaskútra, Bácsalmásra, Pécsváradra, Dunabogdányba, Soroksárra, Nyíregyházára, Barcsra, Csanádalbertibe, Medgyesegyházára, Elekre, Kondorosra, Mosonszentjánosra és Rajkára.

8. táblázat. A lakosságcsere-egyezmény keretében letelepített családok megyénkénti száma (Szabó A. 1991, 63. p.)

Megye	Családok száma	Megye	Családok száma
Abaúj	2	Komárom-	335
Baranya	2260	Esztergom	90
Bács-Bodrog	603	Nógrád	189
Békés	1378	Pest-Pilis-Solt	1085
Bihar	1	Kiskun	92
Borsod-Gömör	41	Somogy	297
Csanád	781	Sopron	3
Csongrád	2	Szabolcs	1984
Fejér	544	Szatmár-Bereg	51
Győr-Moson	215	Tolna	812
Hajdú	8	Vas	12
Heves	14	Veszprém	15
Jász-Nagykun-	7	Zala	
Szolnok		Zemplén	
Összesen: 12 528 család			

4.3. Az új otthon, Medgyesegyháza

Az áttelepülő 12 528 család letelepedése a községekben, azaz a gazdaság és a lakóházak átvétele nem ment zökkenőmentesen. A legtöbb probléma a két fél ingatlanának vagyoni értékkülönbségéből fakadt. A Szlovákiában paraszti gazdálkodást folytató áttelepülő családok többsége jómódban élt. A föld mennyisége elegendő volt ahhoz, hogy akár 7-8 gyermek felnevelése mellett is igen jól meg tudtak élni. 5-20 holdtól 120 holdig is terjedhetett az a terület nagyság, amit műveltek, ezenfelül jelentős állatállománnyal és mezőgazdasági eszközökkel rendelkeztek. (Simon 1995, 29. p.) „Nekünk volt traktorunk, cséplőgépünk, 8-10 hold földünk, sok jószágunk, szarvasmarhánk, tyúkok, kacsák, vót 40 család méhünk, kapák, ásók, kaszák. Az állatok közül sok elpusztult az úton.”⁷⁰ „Vót, akinek ott 15 hold földje meg 20 hold földje vót, meg nagyobb gazdák még tőlünk is, meg fogat vót mindenkinek ugye, lova, tehene ugye, abból élt mindenki.”⁷¹ A Felvidékről induló szerelvények nemritkán 20-30 lovat, 30-50 szarvasmarhát, 60-70 sertést, 1500-2000 baromfit hoztak át Magyarországra. A hazai szlovákok eleve kevesebb földtulajdonnal rendelkeztek, s többségük földnélküli lévén az áttele-

pülést tartotta megoldásnak helyzete javítására, ezért a szlovákokat szállító vonatok kevesebb lovat és szarvasmarhát (2-15, illetve 5-15), de több sertést (80-100), baromfit (2000-2500) vittek ki, mint amennyit a felvidékiek magukkal hoztak. (Kugler 1996, 51. p.) Medgyesegyháza esetében is hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a község előljáróságának a ki- és betelepültek transzportjának állatállományát és gazdasági felszerelését felmérő jelentését tanulmányozzuk.⁷² A községben a kitelepülésre jelentkezett 205 fő közül:

3 fő rendelkezett 20 hold feletti,
14 fő 5 és 10 hold közötti,
188 fő 5 hold alatti

földingatlanl rendelkező. A 188 fő többsége is 1-2 holdas vagy földnélküli volt, földtulajdonnal elsősorban bérlés útján rendelkeztek.⁷³ „*Akik innen átmentek, hát azoknak nem volt sok mindenük, azok nagyobb részüknek semmijük sem volt. Nagy különbség volt a vagyoni helyzetben. Ugye az ottani (gútai) magyarok jobban álltak anyagilag is, meg mindenhogya, mint akik innen elmentek, hát mer innen elment sok olyan, akiknek háza se volt, ha volt is, az csak olyan putri volt, meg tele gyerekekkel. Se istállójuk, se állatuk, se gépeik, itt minden az uraságé volt. Akik innen elmentek szlovákok, azoknak semmijük se volt, olyan szegények voltak, mint a templom egere. Megjöttek, mi egy évig köztük éltünk, ezek között a tótok (Magyarországról Gútára érkezett szlovákok) között, mert mi csak egy évnnyire jöttünk át, mint a többiek. De amikor aztán megérkezetek, azok rögtön kaptak tehenet, teljes felszerelést, szobát, házat, konyhabútort, mindennel ellátták őket.*”⁷⁴

Az új állampolgárok megélhetését két forrásból próbálták meg előteremteni a rendelet alkotói: egyrészt a Magyarországot önként elhagyó szlovákok által hátrahagyott, másrészt a magyarországi németek elkobzott javait használták e célra. Térségünkben elsősorban az előbbi módon lehetett megoldani a felvidéki családok letelepítését.⁷⁵ A szlovákiai magyarok kárpótlásban részesültek a Szlovákiában hátrahagyott földjeikért. Azonban a mezőgazdasági ingatlan juttatásának maximumát 15 katasztrális holdban jelölték meg: „*Egy igényjogosultnak juttatott szántóföld és rét együttvéve a 15 kat. holdat, kert és szőlő együttvéve a 3 kat. holdat nem haladhatta meg. A Tanács a 15 holdas – kivételezettéknél 25 holdas – felső határ alkalmazását csak a gyengébb minőségű földek kiosztásánál és csak az úgynevezett teljes jogú (nős, nagyobb családú) igénylők részére tartotta indokoltnak. Ekkora területet azonban csak azok kaphattak, akik a korábbi lakóhelyükön ilyen nagyságú vagy több földbirtok ingatlannal rendelkeztek, ha ennél kevesebb volt, akkor a hátrahagyott birtok nagysága volt a mérvadó.*”⁷⁶ A föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező paraszt áttelepülőkre a földreform végrehajtása során, az adott településen érvényes juttatás mértékét alkalmazták. Ez 4-6 hold alap- és családtagonként egy hold kiegészítő juttatást jelentett. (Kugler 1996, 55. p.) „*Az én apám is kapott 7 hold földet, meg attúl, azt is nézték, hogy hányadán, hány fővel van a családfő. Hát mink is, vót a két szülő, meg mink hárman.*”⁷⁷

A Békés megyei községekben tevékenykedő telepítési bizottságok jegyzőkönyve azonban csak töredékesen maradt fenn, míg a – jelen esetünkben vizsgált – Csanád megyeiek szinte teljesen hiányoznak. A fennmaradt jegyzőkönyvek viszont egyértelműen igazolják, hogy a Dél-Alföldre érkező áttelepültek általában elégedettek voltak a nekik juttatott föld minőségével, ámbár a határbeli elhelyezkedést, a parcellák elaprózottságát alkalmanként kifogásolták.

Problémát elsősorban a megfelelő lakóház és gazdasági épületek (istállók, magtárak) megtalálása jelentett. A legtöbb felvidéki család korábban önálló (saját) házban

lakott, míg a kitelepülő szlovákok inkább csak házrészeket hagytak hátra. (Kugler 1996, 58–59. p.) Ezeket az új lakóhelyükön számukra kiutalt, a hazaiakhoz képest igen szerény házakat is rossz állapotban találták. A házak és istállók kicsinyek voltak, a szobákban hatalmas kemence fogadta őket. Soknak hiányzott az ablaka, padlózata. Melléképületek nem voltak, a magukkal hozott gazdasági felszerelés a szabad ég alatt rozsdásodott. A földek gazosak, elhanyagoltak voltak, az áttelepülésre jelentkező szlovákok hónapok óta nem művelték őket. Medgyesegyházán 1947-ben még nem volt villanyvilágítás. A Magyarországon talált lakáskörülmények, életszínvonal, a gazdálkodás fejlettsége évtizedekkel maradt el attól, amit Gútán megszoktak. Gúta fejlettségét mutatja, hogy az első világháború után már a szobai kemence fokozatosan kikerült az udvarra vagy a kiskonyhába, a házak építkezési anyagává egyre inkább az égetett téglá vált, 1928-ban pedig a községbe bevezették a villanyt. (Angyal 1997, 43. p.)

Visszaemlékezőim így számoltak be letelepedésükről Medgyesegyházán: „Az állomáson zeneszóval és ebédrel fogadtak minket, majd rögtön odaadták nekünk a kulcsokat, majd teherautóval, ingyen elvittek a házhoz minket. Mink jó házat kaptunk, de vót, akik épphoggy csak elfértek benne. Kiss tatádék (dédapám) Mezőberényben egy tanyát kaptak, oszt az nem tetszett nekik. Oszt egyet gondoltak és eljöttek Medgyesre lovas kocsival, a tata meg a Ferenc. Mert Medgyesen vót az összes gútai ismerős. Voltak itt még felesleges házak, mert ha nem lettek volna, nem gyűhettek volna el. Aztán megkapták a házat, de veszekedés is vót, mert nagyobb szerettek volna... Aztán irigység is vót a szomszédok között, ha valaki nagyobb házat kapott, hogy öneki miért nem jutott olyan... Olyan is vót, hogy a szlovák még nem költözött ki a házból...⁷⁷⁸ „Minket nem fogadtak az állomáson, csak odaálltak nagy teherautóval pakolni, aztán odavittek minket a kapott házhoz, de hát kicsike ház volt, úgy bővítettük ki később.⁷⁷⁹ „Mi olyan kis házat kaptunk, amibe most vagyunk, csak ezt kibővítettük. Egy szoba, meg utána a konyha, meg egy kamraszerű. Semmi több itt nem volt. Rosszabb körülmények közé kerültünk itt, mint Gútán. Különben mi nem is ide jöttünk, hanem Mezőberénybe, minket oda tettek le egy tanyára, cakli-pakli mindenestül. Feri bátyád járkált aztán, ő aszonta, hogy ő ott nem marad, mert szabad választás volt. Az meg volt engedve, hogy ha nem olyan körülmények közé tesznek le, mint amilyet gondoltak, mert hát lehetett házat választani. Aztán itten hát nagyon sok gútai ismerős volt akkor, mert itt nagyon sok gútai volt Medgyesen, akik onnan valók voltunk. Aztán addig szaladgált a járásra, Mezőberénybe meg Medgyesre, aztán hát kiválasztotta ezt a házat, aztán adtak járművet, bevagóníroztak, ugyanúgy bepakoltak a vagonba, aztán raktak itt ki.⁷⁸⁰ „Nem olyan házat hagytunk ott, mint amilyet itt kaptunk. A ház, amit kaptunk, földes, kis ablakok rajta, a mennyezete nem volt jó, kisgerendás volt. Villanyvilágítás nem volt, ott pedig (Gútán) mi 3 szoba, 3 szobás összkomfortos lakást hagytunk ott, gépet, traktort, meg tényleg mindenünk megvolt, jószág is volt, tehén, szarvasmarha, tyúk, minden. Csak ugye ezek el lettek pocskolva, az úton megdöglöttek, ugye elhullottak a vonaton, mert két hétig utaztak a szüleim a vonaton.⁷⁸¹ „Gútán sokkal jobban éltünk, hát ott villany is volt, előbbre voltak, mint itt. Még ha háború is volt, ott magasabb volt az életszínvonal.⁷⁸²

Az iparosok, a kereskedők és az értelmiségiek elhelyezése külön gondot jelentett. Már az előzetes csehszlovák telepítési tervek alapján is nyilvánvaló volt, hogy a felvidéki magyar (magyar többségű) városokból (Pozsony, Érsekújvár, Komárom, Léva, Kassa és kisebb arányban Rozsnyó, Ipolyság, Rimaszombat, Losonc) jelentősebb nem mezőgazdasági foglalkozású személy várható. Nem ismeretes, hogy készült-e átfogó

tervezet a kormánybizottság részéről e nagyrészt városi életformát folytató polgári réteg elhelyezésére. Azt sem tudjuk, hogy a CSÁB telepítési osztálya 1947 márciusában milyen indítékok alapján irányította Érsekújvár jómódú polgári rétegét éppen Tótkomlósrá, e kifejezetten agrárjellegű települése. A családok egy része meg sem érkezett a kijelölt telephelyre, hanem „útközben” vagy rövid idejű tartózkodás után az ország más részén próbáltak szerencsét. (Kugler 1996, 63. p.) *„Adott vót az a helyzet, hogy ha őneki az nem tetszik, még frissibe ingyen elszállították. Vót, aki visszament a magyar Komáromba, olyan is vót, mer az közelebb vót otthonhoz, vót annyi pénze, hogy vett ott egy házat, mer ilyen is vót.”*⁸³ A Földhivatalnak a betelepülők törzskönyvi lapját tartalmazó jegyzékét áttanulmányozva megállapítható, hogy a Békés megyében átmeneti ideig tartózkodó betelepülők fő kirajzási iránya Tolna, Somogy, Fehér és Pest megye települései voltak.⁸⁴

Az itt maradtoknak óriási erőfeszítésükbe került, hogy újrakezdjék az életet az Alföldön. Gondjaikon a MÁK igyekezett segíteni. (Angyal 1997, 43. p.) Lakást úgy-ahogy tudtak biztosítani a honi telepítési szervek az iparosoknak, kereskedőknek és értelmiségieknek, az előbbieknél pedig alkalmanként üzletet, műhelyt is találtak. (Kugler 1996, 63. p.) A község is igyekezett olyan iparosokat fogadni, akik a kitelepültek tevékenységét folytatni tudták, ugyanakkor engedélyezték a korábban végzett iparos szakma folytatását is.⁸⁵ Medgyesegyházáról egy cipész, egy bádogos, egy csizmadia, egy bognár, egy szobafestő, egy szűcs, egy asztalos és temetkezési vállalkozó, egy ácsiparos, egy bércséplős és egy vegyeskereskedő települt át Csehszlovákiába, így elsősorban e szakmák betöltésére vártak betelepülőket.⁸⁶ Olyan esetek is előfordultak, hogy a műhelyt, üzletet ugyan biztosították, de a termelés (vállalkozás) beindításához szükséges tőkét már nem sikerült előteremteni számukra. A kormánybizottság által nyújtott néhány száz forintos hitel vagy kölcsön csak a legkritikább esetben volt elég e korábban már nagyrészt kifosztott réteg gazdasági tevékenységének újrakezdéséhez. Számos egykor igen jómódú, nagy múltú, iparos- és kereskedőfamilia kilátástalanul és elkeseredetten sodródott a trianoni országterületen Békéscsabától Szombathelyig, Nyíregyházától Pécsig a megélhetés reményében. (Kugler 1996, 63. p.) Hathatósbab segítséget csak a társadalom szegényebb rétegének tudtak nyújtani, pl. pénzbeli és természetbeli szociális juttatások, dézsmamentes őrlés engedélyezése.⁸⁷

A telepítési hivatal ugyanakkor igyekezett figyelemmel kísérni az áttelepültek hadifogoly hozzátartozóinak hazatérését és hadigondozását. A MÁK körlevélben tájékoztatta a felvidéki családokat, hogy személyi adataikkal együtt levélben jelezzék, ha van hadifogoly családtagjuk. A kormánybizottság a Vöröskereszthez továbbította az összeállított névsort, és a hazatérőket a debreceni fogadóállomásra már a trianoni országterületen élő családjukhoz irányították, így nem kellett hetekig a volt hadifoglyoknak szeretteik után kutatniuk. (Kugler 1996, 69. p.) Nem egy olyan felvidéki akadt, aki 1942–43-ban Gútán búcsúzott el a feleségétől, szüleitől és 4–5 év múlva Pitvaroson, Tótkomlóson vagy Medgyesegyházán látták viszont egymást. A nagyapám, Kiss Kálmán és testvére, Kiss László, hadifogságból hazatérve Gútára házukban idegeneket találtak. Itt tudták meg, hogy szüleiket és testvérüket immár Medgyesegyházán kell keresniük... Elindultak hát új otthonuk felé. *„Apám, a nagyapád mesélte, hogy a hadifogságból kiszabadulva hazament Gútára. Ott tudta meg a házukba beköltözött szlovákoktól, hogy a szüleit Magyarországra telepítették. A hivatalban pedig megtudta a település nevét, azaz hogy Medgyesegyházán kell keresni a szüleit. Előtte azt sem tudta, hogy létezik ilyen falu.”*⁸⁸ *„Hát ugye az úgy vót, hogy ő nem vót itten, amikor a szülei átjöttek*

Magyarországra, hanem kint vót hadifogságba Oroszországba, ugye és onnan jött haza, nem is tudom melyik évben jött is haza, 1949, vagy 48-ban. De ő először Gútára ment, csak asztán mondták ott neki, hogy Medgyesre jöttek a szülei. Gyalog meg vonattal jött idáig.”⁸⁹ Az Új Otthon is több alkalommal közölt olyan felhívást, amelyben volt hadifoglyok Magyarországon élő hozzátartozóik lakóhelyét keresték.

A beilleszkedés az új községbe nem ment könnyen. Kezdetben számos konfliktusra került sor a Gútáról érkező magyarok és az őslakos magyar és szlovák lakosság között, ez elsősorban a nyelvhasználat terén jelentkezett. A „betelepült” szlovákiai magyarok többször a tútul beszéző helybeli szlovákság szemére vetették „magyartalanságukat”, ugyanakkor az őslakos magyarság pedig a gútai magyarság tájszólására tett negatív megjegyzést. „Hogyhogy nem tudtok magyarul rendesen, hisz Magyarországon éltek, buta, nincstelen tótok! Ráadásul még szlovákul se tudtok! – mondta sokszor a Gútáról betelepült néhai nagyapád nekem.”⁹⁰ „Itt a felit magyarul mondták, a felit tútul, nem is tudtak jól szlovákul, itt sokan csúfolták egymást, hogy ide domo megyek haza, hogy felit magyarul mondja felit szlovákul, ugye.”⁹¹ A tájszólással beszéző gútai magyarokat pedig a helybeli szlovákok gúnyolták: „Eleinte gúnyoltak, hogy betelepültek. Meg ha már két tót együtt volt, azok nem beszéltek csak tútul. Itt a környéken ebbe az utcában, azok mind tótok voltak, azok mind tútul beszéltek eleinte. Meg hát az az igazság, hogy mi Gútán tájszólással beszéltünk, és ezt sokszor éreztették velünk a magyarok. Sokszor kinevettek, ha beszéltünk, gúnyoltak minket. Idővel aztán jó társaság alakult ki.”⁹² „Hát a beszéd miatt, a beszéd miatt, hát én már nem beszéltem így, csak anyám. A lányok sokszor mondták itt: A te anyukád nem betelepült, akkor te miért nem beszélsz úgy? Én Gútán csak a nyári szünetben voltam, én Komáromban is dolgoztam gyerekek mellett, az ugye város volt, és én ott szégyelltem már úgy beszélni, és átvettem az ottani beszéd dolgot.”⁹³ „A beilleszkedést megkönnyítette, hogy sok volt itt a gútai ösmerős. Nem bántottak minket, csak sokáig olyan kivetettek voltunk, olyan idegenek. Meg mindig betelepülteknek mondtak minket, sokszor még máma is, bár már sokan meghaltak a régebbi öregek közül, főleg azok mondták. A munkahely is körülményes vót. Nem akarták a férjem felvenni sehová se dolgozni, mert hogy betelepült, aztán nagy nehezen talált.”⁹⁴ „A gútai magyarokat sokáig betelepülteknek csúfolták a helybeliek, a gútaiak pedig nincstelen tótoknak nevezték az itt lakó szlovákokat. Amikor gyerekek voltunk, minket is sokat csúfoltak az utcabeli gyerekek, hogy betelepültek vagyunk, de az iskolában erről nem esett szó. A felnőttek egyfolytában gúnyolták egymást, és nagyon irigyek voltak egymásra. Az itt élt tótokat bántotta, hogy halálra dolgozzák magukat, mégsem jutnak egyről a kettőre, mert elvitt mindent az uraság. A bejött magyaroknak pedig megvolt mindenük. A gútaiak ráadásul nagyon összetartóak voltak, végül a tótok fölé kerekedtek.”⁹⁵

A beilleszkedés megkönnyítése érdekében 1947 ősztől szinte mindegyik településen vagy térségben, ahol jelentősebb számú felvidéki magyar élt, megrendezték az áttelepítettek napját. A szervezők általában azok közül a betelepült gazdák közül kerültek ki, akik igyekeztek túltenni magukat az elszenvedett sérelmeken, és sorstársaik tekintetét is a jövő felé irányítani. Kezdeményezésüket támogatták a községi (városi) előljáráóságok és politikai pártok is. Bekapcsolódtak a programok szervezésébe és lebonyolításába a kormánybizottság és az Otthon Szövetkezet munkatársai is. A rendszerint vasárnap tartott ünnepség lovas bandériumok felvonulásával kezdődött, majd szónoklatok következtek. A MÁK, az Otthon Szövetkezet, az előljáráóság és a helyi egyházak lelkeszei köszöntötték a megjelenteket. A közös ünnepi ebéd után rövid zenés műsorral mutatkoztak be a felvidékiek. Este táncmulatság zárta a rendezvényt.

Medgyesegyházán is tartottak ünnepséget, melyről visszaemlékezöm így számolt be: *„Amikor átjöttünk, 1947-ben, van is emlékem róla, egy kis fénykép, magyar ruhában, mi fiatalok párosan felvonultunk a faluban. Már előre megbeszélték, de nem tudom, ki szervezte, nekem is úgy szóltak. Megbeszéltük, hogy mindnyájan összetalálkozunk és felvonulunk magyaros ruhában. Itt mentünk a főúton, szóval körbe befele a faluba, többfelé jártunk. Énekeltünk közben, de már nem tudom, milyen dalokat. Felvonulás csak akkor volt egyszer, többet nem.”*⁹⁶

Az első nagyobb ünnepséget térségünkben 1947. október végén az akkor még Csanád megyéhez tartozó Nagybánhegyesen tartották, mintegy 600 felvidéki magyar, több száz helyi és környékbeli szlovák és magyar őslakos részvételével. A rendezvényre Tótkomlósról, Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Kondorosról, Köröstarcsáról és Pitvarosról érkeztek látogatók. *„Tótbánhegyesen volt ünnepség. Volt egy nagygyűlés a futballpályán, akkor este volt vacsora, meg akkor utána este volt bál. Mer ott asztán összejött Mezőberényből, Tótkomlósról, Pitvarosról, Medgyesről, legtöbben Pitvarosról voltak. A gútaiak többsége Pitvarosra került.”*⁹⁷ A bánhegyesi összejövetel célját az Új Otthon⁹⁸ – többek között – így fogalmazta meg: *„Az áttelepült magyarok lelki és gazdasági beolvasztása az egységes magyar demokratikus életbe. Ennek azonban vannak bizonyos magától értetődő lélektani és gazdasági előfeltételei. Ezeket teremtette meg, vagy legalábbis kezdték megteremteni Nagybánhegyesen, s ezzel tömegformáló példát adtak az áttelepülő magyarok tízezreinek.”* (Idézi Kugler 1996, 64. p.)

A Magyarországra telepített családok a „hontalanság” éveiben elszenvedett jogfosztottság, anyagi és erkölcsi károk következtében évekig nem tudtak nyugodni. Az áttelepülésüket követően még évekig látogatóba sem mehettek régi otthonukba. Különösen az idősebbek tudták nehezen megszokni az új környezetet: *„Jó, hogy bele nem bolondultak a szüleim... Mink hát fiatalok voltunk, így nem vót olyan rossz nekünk.”*⁹⁹ *„Az apám meghalt 1950-ben, majd az anyám, de én nem voltam a szüleim temetésén, mer nem engedtek át. Voltunk a követségen, a kapitányságon, de azt mondták, ne is próbálkozzunk, ne is induljunk sehova, mert úgysem engednek át Komáromnál a hídon.”*¹⁰⁰ Volt, aki évekeig nem csomagolt ki, várta, hogy egyszer hazaköltözhessen.

A beilleszkedést tovább nehezítette az új politikai rendszer ideológiájának való megfelelés. Megkezdődött a kollektivizálás, a beszolgáltatások rendszere, a tagosítás, a választásos élet háttérbe szorítása... *„Kaptunk 5 hold földet, de jött a tagosítás, a szövetkezesítés, akkor mindenkinek be kellett menni, mert magától nem ment, hanem bekényszerítették.”*¹⁰¹ *„Akkoriban eldugtuk a magyar ruhánkat, meg a magyar zászlót is, mert féltünk. Az oroszok nem szerették. Többet nem is vettük fel, akkoriba nem nagyon szerették a magyar dógókat. A régi szokásokat már nem csináltuk, csak a nagyobb ünnepeket tartottuk meg, karácsony, húsvét, meg ilyesmi.”*¹⁰² *„Jött az iskolából egy tanár, és agította apuékat, hogy ne járjak hittanra, mert nem jó manapság, ha valaki hittanra jár.”*¹⁰³

Csak 1955-ben, a határok megnyílásával adódott lehetőség arra, hogy az elszakított családtagok annyi év után újra viszontlássák egymást. *„1955-ben megnyílt a határ, aztán lehetett menni, adtak útlevelet, vízumot, aztán lehetett menni. Mi vótunk az elsők, akik átmentek Szlovákiába.”*¹⁰⁴ E rokoni kapcsolatok ápolása az évtizedek folyamán a fiatalabb generáció felnövéseivel fokozatosan elhalványult, ma már csak az idősebb generáció tartja igazán a kapcsolatot, amelynek közvetlen hozzátartozója él még Szlovákiában. Napjainkban a fiatalabb generáció csak elvétve tesz látogatást Gútára, a kapcsolattartás elsődleges formájává pedig a levelezés és elsősorban a különböző alkalmakra küldött levelezőlapok váltak. A legfiatalabb generáció mit sem tud a lakos-

ságcsereéről és őseinek igazi szülőföldjéről, Gútáról. „Sokszor voltam a szülőföldemen, gyakran ellátogatok Gútára, ma már kevesebbet.”¹⁰⁵ „Tartjuk a kapcsolatot a rokonokkal, nekem is egy nővérem ott maradt, mert amikor átjöttünk, ő már férjnél volt, és neki nem kellett jönnie. Jártunk össze, vendégségbe mentünk 3-4 napig, vagy lakodalomba, temetésre mentünk. A fiatalabbak már annyira nem.”¹⁰⁶ „Tartjuk a kapcsolatot a gútaiakkal, de ma már sokan meghaltak, hát ezek a fiatalok már annyira nem tartják, mint mi. Sokat átjártunk a rokonokhoz. Még egy nővérem él ott, de már az is olyan beteg.”¹⁰⁷ „Hát jártam én ki Szlovákiába, nagybátyámékhoz, anyám testvéreihez, meg a nagynémhez. Sokat mentem. Ma má úgye nem, én is megöregedtem, meg ott is sokan meghaltak. Levelet szoktam írni, meg lapokat, de már Ica néni is több éve nem írt, ő is beteg. Anyádék úgye már nem tartják semennyire a kapcsolatot. Én meg má nem tudok menni, de má nincs is igazán kihez, úgye má alig él valaki.”¹⁰⁸

A betelepültek és az őslakosok közötti kezdeti feszült viszony fokozatosan elcsitult. A felnőttek között kialakult ellentéteket a fiatalok egymásra találása lassan elsimította. Létrejötték a községben az első „vegyes házasságok”, melyek során római katolikus gútai magyar kötött házasságot a helybeli evangélikus szlovákkal, ennek következtében néhányan átkeresztelkedtek, hogy házasságot köthessenek. Idővel azonban egyre gyakoribbá vált, hogy a házasságot kötő felek megtartották saját vallásukat, nem ragaszkodva a régi tradíciókhoz.¹⁰⁹ „A gútai apám végül egy helybeli tót lányt vett el.”¹¹⁰ „Én ágostai evangélikus vótam, a tata meg római katolikus, de átkeresztelkedtem, hogy hozzá mentem.”¹¹¹ „A községbe befogadtak engem és a szüleimet. Én magam is már itt élek 1947 óta, semmi konfliktus nincs a lakossággal, sőt az én feleségem őslakos, Píllinszky Zsófia, a neve is mutassa, hogy szláv. Befogadott engem a családjá, az apósom egy becsületes kisiparos ács ember volt, ők nem vágytak kifelé... Befogadtak engem, mert áldott jó emberek voltak. És valláskülönbség is volt, mert hát én katolikus, a feleségem pedig evangélikus volt. Szépen békességben éltünk a mai napig.”¹¹²

Elmondható, hogy a Medgyesegyházára telepített gútai magyarok és a helybeli őslakosok az idők folyamán példamutató módon szőtték egybe életüket, és nagyon rövid időn belül alakultak egységes, településüket szerető közösséggé. Az elmúlt évtizedekben született generációk – magyarok, szlovákok egyaránt – már nem tartják számon, ki honnan települt ide. A fiatalok már szülőföldjüknek tekintik azt az alföldi tájat, melyet szüleik, nagyszüleik, dédszüleik inkább száműzetésük helyének tartottak, mint otthonuknak. Az idők folyamán ugyan az idősebb generáció megbékélt sorsával és beilleszkedett a közösségbe, de még napjainkban is fájdalommal emlékeznek a „nehéz időkre”: „Nehéz volt, nehéz világ volt, nem kívánom senkinek sem, még a halálos ellenségnek sem. Mindig is mondom, hogy vót az olyan cifra világ, hogy olyat ne érjen meg senki, mind amilyen akkor vót, hogy így szétválasszák a szülőt a gyerektől, a gyereket a szülőtől.”¹¹³ „Itt is haladtunk a koral, mikor mi jött, volt, amikor rosszabb volt, volt, amikor jobb. Nekem az úgy volt jó, ahogy volt, aztán ahogy áttelepültünk, ennek kellett jónak lenni, ami itt volt. Nem kívánom és azt azé, hogy beleessen valaki, úgy a háborúba, mint akkor, egy kicsit sok volt, hogy úgye vége lett a háborúnak 1945-ben és már akkor 1947-ben áttelepítettek. Szóval ez átállásnak egy kicsit sok volt.”¹¹⁴ „Én nem gyűlölettel vagyok, csak ez, hogy a krónika írja meg, hogy ilyen még egyszer ne történjen meg, hogy valakit az otthonából kitesznek. Éljenek az emberek békességben, ahol él, ott ne acsarkodjanak, hogy te szlovák vagy magyar vagy, hogy te román vagy cigány vagy. Kérem, nem szabad az embereket megkülönböztetni. Ilyen ne történjen meg a történelemben még egyszer, ez a kitelepítés. Éljenek az emberek békességben.”¹¹⁵

5. Összegzés

A szlovák–magyar lakosságcserevel két olyan település került egymással migrációs kapcsolatba, amelyek eltérő történeti háttérrel és kulturális hagyományokkal rendelkeztek. A többségében szlovákok és magyarok által lakott Medgyesegyházának a már két évszázadon át itt élő és a 19. században Békéscsabáról érkező evangélikus vallású, szerényebb anyagi körülmények között élő szlovák lakossága cserélt helyet a csallóközi Gúta római katolikus vallású, magyar identitástudattal rendelkező, a polgári fejlődés magasabb szintjén álló, ebből kifolyólag viszonylag jómódban élő magyar közösségével.

De míg a Gútán élt magyarok integráns részei voltak a magyarságnak, a medgyesegyházi szlovákság az összefüggő szlovák etnikumtól távol, kisebb-nagyobb szigeteken, a többi etnikumba beékelődve a szülőföldi viszonyaikhoz képest új körülmények között éltek. Az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg, és megkezdődött a településen a helybeli szlovák és magyar lakosság kulturális értékeinek kicserélődése és az akkulturációs folyamatok. Idővel a két etnikum közötti különbségek már csak a felekezeti hovatartozásban (ágostai evangélikus, római katolikus), a nyelvben („tót”, magyar) és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében különbözött.

A két világháború között Medgyesegyháza és Gúta lakossága a korai polgárosodás ellenére sok archaikus elemet megőrzött a populáris kultúrájában, de korántsem volt olyan mértékben hagyományőrző, mint a Medgyesegyházával szomszédos, szlovákok által lakott Nagybánhegyes vagy a Gútával határos, magyarok által lakott Naszvad. A szlovák–magyar lakosságcsere következtében Medgyesegyházáról pedig a szlovák lakosság azon elemei távoztak, akik a hagyományaikhoz jobban ragaszkodtak, mint az áttelepülni nem szándékozók, akik ugyan bizonyos kulturális sajátosságokat megőriztek, de idővel asszimilálódtak a községben a lakosságcsere folytán számbeli fölénybe jutó magyarsággal.

Medgyesegyházán az első „vegyes házasságok” létrejöttével fokozatosan háttérbe szorult az a tradíció, miszerint azonos etnikumhoz és azonos felekezethez tartozók, azaz szlovák nemzetiségű szlovák nemzetiségűvel, evangélikus vallású evangélikus vallásúval, magyar nemzetiségű magyar nemzetiségűvel, római katolikus vallású római katolikkal kössön házasságot.

A kezdeti nyelvi különbségek és az ebből fakadó ellentétek a többségi nyelv dominanciája és az állami iskolák hatására megoldódtak, a községben az irodalmi magyar nyelv használata vált általánossá, háttérbe szorítva a gútai magyarok észak-dunai és csallóközi nyelvjáráskeverékét, illetve a szlovák lakosság tótnak mondott nyelvét. Napjainkban a korábban „tótul” beszélő szlovákok nyelvhasználatában az alábbiak jellemzőek:

- anyanyelvet cseréltek, csak magyarul beszélnek, a „tót” nyelvből csak töredékek maradtak meg emlékezetükben;
- megőrizték kétnyelvűségüket, de a mindennapi érintkezésben a magyar nyelvet használják, „tótul” elsősorban a rokonokkal való érintkezésben beszélnek.

A szlovák lakosság fokozatosan átvette a magyar kultúra elemeit, azonban e szokások, hagyományok ápolásának az új politikai ideológia sem kedvezett, így napjainkban már csak az emlékezetben élnek a hajdan a mindennapi élet részét jelentő hagyományok.

A szlovák–magyar lakosságcsere tehát nemcsak két egymástól földrajzilag távol eső település lakosságának kicserélődését eredményezte, hanem Medgyesegyházán egyrészt meggyorsította a településen maradt szlovák lakosság asszimilálódását, azaz teljes integrálódását a magyar lakosságba, másrészt ugyan biztosította az áttelepült gútai magyarok számára a nemzetállami keretek között való létet, de végérvényesen elszakította őket szülőföldjüktől, régi kulturális közegüktől, ami bizonyos kulturális sajátosságok elvesztését eredményezte.

Az ötven- és hatvanéves évforduló alkalmából a község katolikus templomában emléktáblát helyeztek el. Emlékezve elődeinknek a hontalanság éveiben elszenvedett teljes társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális jogfosztottságára s intő példaként a jövőre nézve – nehogy a történelem megismételje önmagát, akár ellenkező irányból –, hogy a nemzetiségi ellentéteket nem lehet erőszakkal megoldani.

Jegyzetek

1. Repatriánsok: esetünkben az 1946-ban megkötött szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következtében a hazájukat elhagyó, Csehszlovákiából Szlovákiába, Magyarországról Csehszlovákiába települtek; a település folyamata: repatriálás.
2. A kultúra változásának az a formája, amikor a fejlődés alacsonyabb szintjén álló társadalom egy magasabb szintű társadalomhoz kulturálisan igazodik. Vö. Magyar Néprajzi Lexikon I. Budapest, 1980, 55. p.; Banner 1947, 347–348. p.; Balassa 1986, 20–23. p.; Andrásfalvy 1986, 58–60. p.
3. Németh Gézáné közlése.
4. Zsilák Pál közlése.
5. özv. Kiss Lászlóné visszaemlékezése.
6. özv. Kiss Ferencné közlése.
7. Itt futott össze az orosházi (régén medgyesbodzási, illetve szenesi, ma Dózsa György utca), a komlósi (régén tótbánhegyesi, ma Batthyány utca), az aradi (régén kovácsházi, ma Gárdonyi Géza utca), a kétegyházi (régén Felső-Medgyesi országút, ma Hősök utcája) és a nagykamarási (kamarási) út, melyeknek nyomvonalai világosan felismerhetők és azonosíthatók, a későbbi térképek a nevüket is közlik. (Szabó 1993, 80. p.)
8. Zsilák Pál közlése.
9. A medgyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján. Vö. Őrsi 1983, 45., 50–51. p.
10. Zsilák Pál közlése.
11. özv. Kiss Kálmánné közlése.
12. özv. Kiss Kálmánné közlése.
13. özv. Kiss Kálmánné közlése.
14. Zsilák Pál közlése.
15. özv. Kiss Kálmánné közlése.
16. özv. Kiss Kálmánné közlése.
17. Zsilák Pál közlése.
18. özv. Kiss Kálmánné közlése.
19. Zsilák Pál közlése.
20. özv. Kiss Kálmánné közlése.
21. özv. Kiss Kálmánné közlése.
22. Zsilinszky Ádám közlése.
23. Zsilák Pál közlése.
24. Bagyinszky Sándorné közlése.
25. Hasonló következtetésekre jutott Krupa András is a Békés megyei falvak, városok szlovák lakossága hiedelmének vizsgálatakor. Vö. Krupa 1974, 27. p.; Krupa, 3–37. p.

26. özv. Kiss Kálmánné közlése.
27. Bagyinszky Sándorné közlése.
28. özv. Kiss Kálmánné közlése.
29. Zsilák Pál közlése.
30. özv. Nagy György közlése.
31. Karsai Mihály szerint 84 magyar családot (362 személyt) telepítettek a községbe, Gútáról 80 családot (340 személyt), Komáromból 2 családot (12 személyt), Rozsnyóról 2 családot (10 személyt). Vö. Karsai 1996, 87–88. p.
32. Összeállította Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731, 2861 számú iratai alapján. A levéltári források azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községből távozók tényleges száma ennél jóval magasabb lehet.
33. Összeállította Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731 számú iratai alapján. A levéltári források azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községbe érkezők tényleges száma ennél jóval magasabb lehet.
34. A Béka-várat 1664-ben újra megerősítették, s 1669-ben magát a községet is bevonták az erődítményrendszerbe. Utoljára 1707-ben tatarozták és erősítették meg katonai szempontból. A tűzvésztilól és a vizektől megrongálódott várat később a katonaság elhagyta, s az idők során tönkrement. A gútaiak később temetkezési helynek használták.
35. özv. Kárász Andrásné közlése.
36. Németh Géza és Németh Gézáné közlése.
37. Németh Gézáné közlése.
38. özv. Kárász Andrásné közlése.
39. Németh Gézáné közlése.
40. özv. Kárász Andrásné közlése.
41. Németh Géza és Németh Gézáné közlése.
42. özv. Kiss Ferencné közlése.
43. özv. Kárász Andrásné közlése.
44. Németh Gézáné közlése.
45. özv. Kárász Andrásné közlése.
46. özv. Kárász Andrásné közlése.
47. Németh Gézáné közlése.
48. özv. Kiss Ferencné közlése.
49. özv. Nagy György közlése.
50. özv. Kiss Lászlóné közlése.
51. özv. Kárász Andrásné közlése.
52. özv. Kiss Ferencné közlése.
53. özv. Kiss Lászlóné közlése.
54. Németh Gézáné közlése.
55. özv. Kiss Lászlóné közlése.
56. özv. Kiss Ferencné közlése.
57. özv. Nagy György közlése.
58. Németh Géza közlése.
59. Békés Megyei Levéltár (BML) Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése. Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
60. BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
61. Az áttelepítésre kijelölt magyarok által hátrahagyott és a szlovákok által Magyarországon visszamaradt ingatlan vagyon közötti értékkülönbség tükröződik a hátrahagyott föld mennyiségében is: a magyarok által Csehszlovákiában hátrahagyott földbirtok nagysága 109 294 kataszteri hold, míg a magyarországi szlovákoké 38 372 kataszteri hold volt. L. Vadkerty 1999, 168. p.

62. özv. Kiss Lászlóné közlése.
63. özv. Kiss Ferencné közlése.
64. Németh Gézáne közlése.
65. özv. Kiss Ferencné közlése.
66. Németh Gézáne közlése.
67. özv. Kárász Andrásné közlése.
68. özv. Kiss Lászlóné közlése.
69. özv. Kárász Andrásné közlése.
70. özv. Nagy György közlése.
71. özv. Kiss Lászlóné közlése.
72. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731
73. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174
74. özv. Kiss Ferencné közlése.
75. „10. § (1) Az áttelepülők megérkezésével egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot kell alakítani. A telepítési bizottság elnöke a kormánybiztos kiküldöttje, tagjai: a járási főjegyző (polgármester) által előzetesen kijelölt egy, valamint a letelepítendőkhöz által megbízott öt személy, a járási szociális titkár, továbbá a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, a Magyar Parasztszövetség és a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége helyi szervezetének egy-egy kiküldöttje. (2) A betelepítéssel érintett községekben a járási főjegyző (polgármester) köteles községenként egy-egy kellő helyi és szakismerettel rendelkező személyt a telepítési bizottságba a jelen rendelet hatálybalépése után kellő időben kijelölni s ennek nevét, foglalkozását és pontos lakcímét a kormánybiztossal közölni. 11. § (1) A telepítési bizottság feladata a telepítés helyére érkezett áttelepítettek gondozásba vétele és elhelyezése. A telepítési bizottság a leltározó bizottságtól átvett leltár alapján a rendelkezésre álló lakóházakat, valamint ezekkel együtt a gazdálkodás továbbviteléhez szükséges élő és holt gazdasági felszerelést, terménykészletet, továbbá a háztartási, felszerelési és egyéb vagyontárgyakat az áttelepítetteknek – részletesen elkészített terv alapján a rendelkezésre álló mezőgazdasági ingatlanokat a jelen rendelet 12. §-ában foglaltak szerint a letelepítettek birtokába adja. A letelepített a neki használatra átadott vagyontárgyakat a jó gazda gondosságával tartozik kezelni és megőrizni.” 5.300/1947. M.E. számú rendelet.
76. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok
77. özv. Kiss Lászlóné közlése.
78. özv. Kiss Lászlóné közlése.
79. Kárász Andrásné közlése.
80. özv. Kiss Ferencné közlése.
81. özv. Nagy György közlése.
82. Németh Géza közlése.
83. özv. Kiss Lászlóné közlése.
84. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161
85. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1942, 4491
86. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/1999.
87. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1695, 3277
88. Bagyinszky Sándorné közlése.
89. özv. Kiss Kálmánné közlése.
90. özv. Kiss Kálmánné közlése.
91. özv. Kiss Lászlóné közlése.
92. Németh Géza közlése.
93. özv. Kárász Andrásné közlése.
94. özv. Kiss Ferencné közlése.
95. Bagyinszky Sándorné, született Kiss Mária közlése.

96. özv. Kárász Andrásné közlése.
97. Németh Géza közlése.
98. 1947. május elején Budapesten megalakult az Otthon Szövetkezet, amely a Szlovákiából idekerült magyarok anyagi és szellemi erejét volt hivatott egyesíteni és honosítani. A szövetkezet május 14-től megjelenő hetilapja, az *Új Otthon* hetek alatt az áttelepült magyarok legismertebb újságjává vált. A lap beszámolt az áttelepülők beilleszkedésének a nehézségeiről, de nemcsak a lakosságcserével kapcsolatos rendeletekről olvashattak benne az érdeklődők, hanem aktuális magyarországi politikai-gazdasági kérdésekről és az áttelepültek hétköznapijairól is. Nem hiányoztak heti számaiból a hirdetések és alkalmanként a legújabb áttelepült családok névsora sem.
99. özv. Kiss Lászlóné közlése.
100. özv. Kiss Ferencné közlése.
101. özv. Kiss Ferencné közlése.
102. özv. Kiss Kálmánné közlése.
103. Bagyinszky Sándorné közlése.
104. özv. Kiss Ferencné közlése.
105. özv. Nagy György közlése.
106. özv. Kárász Andrásné közlése.
107. özv. Kiss Ferencné közlése.
108. özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján
109. A medgyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján elmondható, hogy a községben 1948-49-ben jöttek létre az első és 1950-ben, 1951-ben és 1952-ben kötötték a legtöbb „vegyes házasságot”.
110. Bagyinszky Sándorné közlése.
111. özv. Kiss Kálmánné közlése.
112. özv. Nagy György közlése.
113. özv. Kiss Ferencné közlése.
114. özv. Kárász Andrásné közlése.
115. özv. Nagy György közlése.

Felhasznált irodalom

- Angyal Béla 1997. *Gúta 1945–1949*. Dunaszerdahely.
- Andrásfalvy Bertalan 1986. A nemzetiségi néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdéseire. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)* Budapest–Békéscsaba. 55–57. p.
- Balogh Sándor 1979. Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. *Történelmi Szemle*, 1. sz.
- Balassa Iván 1989. *Határon túli magyarok néprajza*. Budapest.
- Balassa Iván 1986. A nemzetiségi néprajzi kutatás elvi és módszertani kérdései. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)* Budapest–Békéscsaba. 16–23. p.
- Banner Elek 1947. A magyar–szlovák lakosságcsere néprajzi vonatkozásai az Alföldön. *Ethnographia*, 347–348. p.
- Borovszky Samu 1896. *Csanád vármegye története 1715-ig. II.* Budapest.
- Botik, Ján 1986. Az akkulturáció folyamata az alföldi szlovákságnál. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)* Budapest–Békéscsaba. 81–89. p.
- Dombiné Páczter Katalin–Libárdi Péter é.n. *Gúta – Kolorávo. Gúta város belterületének földrajzi nevei*. Kézirat.
- Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára. II.* Pest.

- Gaál Károly 1947. A gútai „rekeszt” és vizafogó cége. *Ethnographia*, 252–257. p.
- Gyáni Gábor–Kövér György 2003. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest.
- Ipolyi Arnold 1993. *Csallóközi úti-képek*. Pozsony.
- Janics Kálmán 1989. *A hontalanság évei*. Illyés Gyula előszavával. Budapest.
- Janics Kálmán 1994. *A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”*. Pozsony.
- Káfer István 1986. A magyar–szlovák szimbiózis a magyarországi szlovákok kulturális életében. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)* Budapest–Békéscsaba.
- Karsai Mihály 1996. *Medgyesegyháza története I–V. s.l.*
- Khin Antal 1932. Csallóközi legényavatás. *Ethnographia*, 19–24. p.
- Khin Antal 1941. Lucaszék Csallóközben. *Ethnographia*, 59–61. p.
- Kristó Gyula–Székely Lajos (szerk.) 1970. *Tanulmányok Békéscsaba történetéből*. Békéscsaba.
- Krupa András 1974. *Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok*. Békéscsaba.
- Krupa András é.n. *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba.
- Kugler József 1996. A csehszlovák–magyar lakosságcsere lebonyolítása Békés és Csanád megyében. *Regio*, 7. évf. 4. sz. 47–73. p.
- Kugler József 1991. Adatok és tények a magyar–csehszlovák lakosságcseréről. In *Alföldi társadalom II.* Békéscsaba, 31–65. p.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely.
- Maday Pál 1960. *Békés megye története*. Békéscsaba.
- Márki Sándor 1892–1895. *Arad Vármegye és Arad szabad királyi város története II. Arad*.
- Miklós Tamás (szerk.) 1988. *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről. Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia*. Budapest, ELTE–MKKE.
- Nagy Gyula (szerk.) 1965. *Orosháza története*. Orosháza.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1977. *Magyar Néprajzi Lexikon. I.* Budapest.
- Őrsi Julianna 1983. Exogámia és endogámia Magyarországon a XVII–XX. században. In Novák László–Újváry Zoltán (szerk.): *Lakodalom*. Debrecen. 31–54. p.
- Palugyay Imre 1855. *Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása*. Pest.
- Pándi Lajos (szerk.) 1995. *Köztes Európa 1763–1993*. Térképgyűjtemény. Budapest.
- Pariková, Magdaléna 1976. Megjegyzések a repatriáltak problémájának a tanulmányozásához. In *Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia I. (Békéscsaba, 1975. október 28–31.)* Budapest–Békéscsaba, 76–81. p.
- Pariková, Magdaléna 1981. A földművelés néprajzi vizsgálata a népi kultúra szlovák–magyar viszonyának tükrében. In *A II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia (Békéscsaba, 1980. szeptember 30.–október 2.)* Budapest–Békéscsaba.
- Pölskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos (szerk.) 1995. *Magyarország története 1918–1990*. Budapest.
- Romsics Ignác 1999. *Magyarország története a XX. században*. Budapest.
- Simon Ildikó 1995. „Mint fészkből kizavart madár...” Adalékok a szlovák–magyar lakosságcsere történetéhez. Szeged. Kézirat.
- Szabó Ferenc (szerk.) 1993. *Medgyesegyháza 1893–1993*. Medgyesegyháza.
- Szabó A. Ferenc 1991. A második világháború utáni szlovák–magyar lakosságcsere demográfiai szempontból. *Regio*, 2. évf. 4. sz. 49–72. p.
- Takács Lajos 1964. *Dohánytermesztés Magyarországon*. Budapest.
- Vadkerty Katalin 1993. *A reszlovakizáció*. Pozsony.
- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony.
- Varga Imre 1989. *Szülőföldem, Csallóköz*. Budapest.
- Zsilinszky Ádám 2000. *Medgyesegyháza egyesületei a két világháború között*. Medgyesegyháza.

Levéltári források

- BML (Békés Megyei Levéltár) – Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése.
Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161 Vegyes iratok
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174 Vegyes iratok
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1942, 4491
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1695, 3277
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/199

Visszaemlékezők

- Bagyinszky Sándorné Kiss Mária (sz. 1952. november 26., Medgyesegyháza), római katolikus
özv. Kárász Andrásné Nagy Terézia (sz. 1930. augusztus 29., Gúta), római katolikus
özv. Kiss Ferencné Szépe Mária (sz. 1923. március 25., Gúta), római katolikus
özv. Kiss Kálmánné Számel Mária (sz. 1919. december 8., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus, férjhezmenetele után római katolikus
özv. Kiss Lászlóné, Nagy Terézia (sz. 1931. április 12., Gúta), római katolikus
özv. Nagy György (sz. 1923. május 17., Gúta), római katolikus
Németh Géza (sz. 1922. május 15., Gúta), római katolikus
Németh Gézáné Cserni Terézia (sz. 1933. július 18., Gúta), római katolikus
Zsilák Pál (sz. 1920. január 4., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus
Zsilinszky Ádám (sz. 1921. április 8., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus

MARIANNA BAGYINSZKY

PROCESSES OF MIGRATION AND ACCULTURATION IN MEDGYESEGYHÁZA IN LIGHT OF THE SLOVAK–HUNGARIAN POPULATION EXCHANGE

Part of researching national minorities comprises of studying the problem of repatriation. The analysis of national minorities expands the own perspective of the concerned experts' national culture and allows for the opportunity of research specific problems. The study of repatriation process presents an opportunity for the study of the development of Slovak and Hungarian folk culture both in Hungary and Slovakia. Through the study of repatriation processes it is possible to track those changes, which happened in the folk culture of the relocated group through the contact with other ethnic groups. During the 1947 Hungarian–Slovak population exchange, cities have come in contact which not only had different historic and cultural traditions, but were geographically distant as well. Through this event, two settlements, 350 km apart from each other, Medgyesegyháza and the then-Czechoslovakian Gúta (Kolárovo) have come in connection with each other and became "twin towns". The two settlements are a great example of the migration and acculturation processes which the Slovak–Hungarian population exchange has started, and which have defined and dramatically changed the lives and individual destinies of several generations.

Acta Ethnologica Danubiana

12

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2010

Fórum Kisebbségkutató Intézet